

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

HELENA ZUPANČIČ KASTELIC

**AFERA RDEČI KRIŽ V LUČI PREISKOVALNEGA
NOVINARSTVA**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

Izjava

Podpisana Helena Zupančič Kastelic, rojena 15.4.1954 v Trbovljah, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom **Afera Rdeči križ v luči preiskovalnega novinarstva**, pri mentorici dr. Manci Košir, avtorsko delo. V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Helena Zupančič Kastelic

Zahvala

Hvala mentorici, dr. Manci Košir, za pomoč!

Juretu

mami

1 UVOD	6
2 METODOLOŠKI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA	9
2.1 PREDMET PROUČEVANJA	9
2.2 CILJ PROUČEVANJA SO:	10
2.3 HIPOTEZE	11
2.3.1 Glavna hipoteza.....	11
2.3.2 Izvedene hipoteze.....	11
2.4 METODOLOŠKI PRISTOP.....	12
3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	12
3.1 RDEČI KRIŽ SLOVENIJE	13
3.1.1 Rdeči križ Slovenije – pravni okvir.....	13
3.1.2 Nacionalna organiziranost Rdečega križa.....	14
3.1.3 Program Rdečega križa Slovenije	15
3.2 SLORK, D. D.	15
3.3 NEPRAVILNOSTI IN DOMNEVNE NEPRAVILNOSTI	17
3.4 AFERA.....	17
4 AFERA RDEČI KRIŽ	18
4.1 ZGODBA O AFERI	18
4.1.1 Začetek časopisne zgodbe v reviji <i>Mag</i>	19
4.1.2 Čas brez odziva.....	19
4.1.3 Afera se začne tudi v <i>Dnevniku</i>	20
4.1.4 Molk postaja zgovoren.....	20
4.1.5 <i>Mag</i> odkriva nova dejstva.....	21
4.1.6 <i>Dnevnik</i> dnevno poroča o RKS.....	21
4.1.7 Afera Rdeči križ postane zgodba s prve strani skoraj vseh slovenskih časopisov	22
4.1.8 Oglasi se tudi <i>Mladina</i>	22
4.2 RAZVOJ DOGODKOV ZNOTRAJ RKS	23
4.3 ODPSTOP GENERALNEGA SEKRETARJA.....	24
4.4 ODZIV URADNIH INSTITUCIJ	24
4.5 ODZIV JAVNOSTI	25
5 PREISKOVALNO NOVINARSTVO	28
5.1 RAZKRITI PRIKRITO	28
5.2 POGOJI PO ŠUENU.....	30
5.2.1 Razkriti prikrito	31
5.2.2 Dejstva relativno velikega pomena.....	32
5.2.3 Zavestno načrtovana preiskava	33
5.2.4 Uporabljene tehnike in metode.....	34
5.3 STRUKTURA	37
5.4 PREISKOVALNO VIZAVI AFERAŠKO PO POLER KOVAČIČEVI	37
5.4.1 Resničnost.....	38
5.4.2 Načrtovanje	40
5.4.3 Argumenti	41
5.4.4 Uravnoveženost	42
5.4.5 Spoštovanje nedolžnosti.....	42
5.4.6 Nepriustranskost.....	42
5.5 NOVINARSKA ETIKA V AFERI RDEČI KRIŽ.....	43
6 ZAKLJUČEK	45
7 LITERATURA IN VIRI	48
7.1 LITERATURA	49
7.2 VIRI, DOKUMENTACIJA, INTERNET	50

1 UVOD

Začelo se je jeseni 2001. V Magu se je pojavila zgodba izpod peresa novinarja Silvestra Šurle, kjer smo brali, kako si eden od funkcionarjev Rdečega križa¹, natančneje predsednik ljubljanskega območnega združenja in hkrati član najvišjega organa upravljanja v Rdečem križu Slovenije, privošči tranzicijske grdobije v svojih zasebnih firmah. Ob tem smo lahko zasledili tudi podatek, da je omenjeni za potrebe svojih propadajočih podjetij najel posojilo, med drugim tudi na Rdečem križu Slovenije.

Najprej v Rdečem križu Slovenije² ni bilo nikakršne reakcije, predvsem tistih, ki delajo na terenu v 56 območnih združenjih. Precej pa je bilo nejevernih vprašanj, ali je to res, ali je to mogoče, kdo se igra z ugledom humanitarne organizacije, kdo si upa blatiti dobro delo Rdečega križa, omalovaževati odrekanje v organizaciji in omalovaževati skrb za druge? Vsa vprašanja so izhajala iz prepričanja, da je obtoževanje Rdečega križa medijski konstrukt. Konstrukt nekaterih, ki bi, kdo ve čemu, želeli umazati ime te organizacije. Pojasnila s strani vodstva RKS so bila skopa, nezadostna in niso bila pisna. O tej temi so člani vodstvene ekipe govorili na neformalnih srečanjih z zaposlenimi na terenu, brez zapisnikov. Pisanje v Magu so pojasnjevali kot laž in napad na RKS zaradi poslovnih in političnih interesov.³

Zaposleni v celotnem Rdečem križu in prostovoljci na terenu so bili pripravljani in željni verjeti in so verjeli. Vse do naslednje zgodbe, do naslednjih navajanj spornih dejanj, nepravilnosti, domnevnih nepravilnosti in domnevnih mahinacij.

Vodstvo je želelo pojasniti pisanje o domnevnih nepravilnostih tudi s »teorijo zarote«, ki naj bi »ustavila« uspešno pot organizacije, ki se je uveljavila zaradi prodornega in dobrega vodstva. Avtorji zarote naj bi prihajali z desnega političnega prizorišča.

¹ Za organizacijo Rdeči križ Slovenije bom uporabljala tudi samo Rdeči križ ali kratici RKS in RK. V vseh primerih bo poimenovanje namenjeno organizaciji na nacionalnem nivoju, ki ima svoj sedež v Ljubljani, Mirje 19.

² Ob uporabi pojma » znotraj » RKS ali »celoten » RKS bom k nacionalnemu RKS štela tudi vsa Območna združenja RKS Slovenije, ki delujejo kot samostojne pravne osebe na 56 lokacijah po vsej Sloveniji in sestavljajo mrežo Rdečega križa Slovenije.

³ Osebna izkušnja avtorice.

Zgodba o Rdečem križu Slovenije v slovenskih tiskanih medijih se je začela z očitanjem denarnih posojil povezanim osebam, nadaljevala s spornimi prodajami in zamenjavami zemljišč na Debelem rtiču, zamenjavo zemljišča pri bolnišnici Valdoltra s parcelo ob Kliničnem centru Ljubljana, navajanjem višine osebnih prejemkov vodilnih v RKS, spornimi izplačili odpravnin in trditvami o zlorabah pooblastil.

Za pregled pisanja o aferi Rdeči križ sem zbrala in pregledala 172 novinarskih prispevkov v slovenskih dnevnikih in tednikih, in sicer: Magu, Dnevniku, Delu, Večeru, Finanah, Nedeljskem dnevniku in Mladini, v obdobju od 5. 12. 2001 do vključno 3. 7. 2002. Za omenjeno obdobje sem pregledala tudi izvode Slovenskih novic, kjer nisem našla pomembnejšega odziva na afero RK.

Veliko ugibanj, domnev, pisanja in spraševanja med člani Rdečega križa, slovensko javnostjo in tudi strokovno javnostjo se pojavi ob vprašanju, ali je ustanovitev družbe Slork, d. d., ki se ukvarja s profitno dejavnostjo, katere ustanovitelj in 100-odstotni lastnik je RKS, sporna. Sporna glede na neprofitno opredelitev RKS in glede na odnos do statuta ter sporna v moralnem pogledu.

Zgodba o RKS se je odvijala in kulminirala z odstopom generalnega sekretarja RKS Mirka Jeleniča, največkrat omenjane in najbolj obtoževane osebe znotraj RKS. Vendar se ni umirila niti po samem odstopu. Z novimi obtoževanji se je nadaljevala še tedne. »Dokazovanje« in opisovanje novih nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti se preusmeri na pomočnici generalnega sekretarja, Darjo Horvat in Nevo Petek.

Zgodba o RKS na temo nečednih poslov v Rdečem križu se začne v reviji Mag, ki se mu, vendar šele po dveh mesecih, pridruži Dnevnik, kasneje pa zelo sramežljivo tudi Delo in elektronski mediji. Najmanj ali skorajda ničesar o zgodbi RKS ni bilo mogoče prebrati v Slovenskih novicah, čemur se lahko glede na naravo časopisa čudim.

V marcu 2002 je bilo vznemirjenje na vrhuncu. Znotraj Rdečega križa, v strokovni javnosti in v javnosti. Ti so, kot da spremljajo kriminalko, čakali, kaj se bo po vsaki izredni seji glavnega odbora RKS, v tistem obdobju so bile pogoste, zgodilo in kaj bo sklenil nadzorni svet. Hkrati

z razvojem zgodbe o RKS v medijih se je namreč odvijala zgodba tudi znotraj RKS.⁴ Obtoževanja in zahteve po odstopu in odstopih so se vrstile na zaprtih sejah organov upravljanja in pred javnostjo.

Prvi odmevni odstop je bil odstop predsednika organizacije, ki je po neuslišanih pozivih, naj odstopi generalni sekretar, odstopil prvi. Svoje odstope sta najavila tudi podpredsednika. Vse redne in izredne seje organov upravljanja v RKS, vršile so se domala dnevno, so bile zaprte za javnost, novinarjem niso dovolili niti vstopiti v stavbo. Če zgodba o Rdečem križu po prvih pisanjih v Magu ni zanimala nobenega od novinarjev drugih medijev v Sloveniji, je zdaj zanimala vse. Zgodba je postajala še zanimivejša in medijsko privlačnejša, ker seje, zaprte za javnost, le niso bile nepredušno zaprte. Po vsaki od sej glavnega odbora je pricurljal v javnost nov podatek, zanimivost, ki je spremljanju afere dala nov zagon.

Generalni sekretar je v februarju in marcu 2002 poskušal pojasnjevati določena, zdaj že dejstva, opravičevati nepravilnosti in domnevne nepravilnosti. Ubrani se ni mogel nobenega dejanja, ki so mu ga očitali. Kazalo je, da v trenutku kulminacije zgodbe o RKS ni zmožen nihče verjeti ničesar, niti tistih dejstev, ki bi jih v normalnih okoliščinah predstavniki RKS z lahkoto pojasnili in ubranili. Denimo očitke, da je »zločin« že to, da je Rdeči križ ustanovil profitno podjetje Slork, ki naj bi z različnimi dejavnostmi ustvarjalo dobiček, namenjen Rdečemu križu Slovenije za njegovo dejavnost.

Zgodba o RKS se ni umirila niti po odstopu generalnega sekretarja. Umirjati se je začela s prihodom računskega sodišča na sedež RKS, začetimi revizijami in zamenjavo vodstva te humanitarne organizacije ter prvimi ukrepi represivnih organov.

V diplomskem delu bom poskušala osvetliti posledice afere Rdeči križ v tistem segmentu, ko je afera sama kot aferaštvo humanitarni organizaciji povzročila škodo, ki jo bo Rdeči križ Slovenije skupaj s svojimi 56 območnimi združenji odpravljala še vrsto let in pozitivne posledice afere Rdeči križ, v luči odkriti prikrito, ki jih bo humanitarna organizacija prav gotovo imela, če bo dogodek sprejela kot neke vrste katarzo.

⁴ Za pojasnjevanje dogajanja znotraj RKS sem uporabila vse zapisnike izrednih sej glavnega odbora RKS, sporočila za medije, ki jih je pripravljala informativna služba RKS, ustne in pisne informacije predsednikom in sekretarjem Območnih združenj RKS za obdobje 12. 2. 2002 do 18. 4. 2002 (do izvolitve novega vodstva na izredni generalni skupščini RKS).

V diplomskem delu so v nekaterih delih vgrajene tudi osebne izkušnje in vedenja, saj sem 25 let članica te organizacije, od tega 20 let kot prostovoljka in neplačana članica organov vodenja na lokalni ravni in 5 let zaposlena kot sekretarka Območnega združenja RK Trbovlje. Vendar sem se poskušala osebnih pogledov izogibati, razen tam, kjer sta bila osebni vedenje in poznavanje⁵ koristna. Subjektivnim občutkom sem se, kolikor je pač to v človeški moči, izognila. V uvodu pa moram izraziti svojo misel in željo. Želim, da bi postalo delovanje RKS tako pregledno in moralno čisto, da bi nikdar več ne postalo izziv za preiskovalno zgodbo novinarjem. Želim tudi, da bi le z delom in preglednostjo dela in poslovanja RKS v bodočnosti pridobil tisto, kar je nedvomno izgubil. Mislim na ugled in ne na izgubljene milijone. Ker se RKS ni na zgodbah in aferah v Rdečem križu Italije in Rdečem križu Nemčije⁶ naučil ničesar, upam, da se bodo na aferi RKS naučili drugi po svetu in da se bodo iz dragih izkušenj učili vsi, ki delajo na humanitarnem področju. Največji kapital na humanitarnem področju je brez dvoma ugled med ljudmi.

2 METODOLOŠKI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA

2.1 Predmet proučevanja

V diplomskem delu bom proučevala pisanje slovenskih medijev na temo razkrite domnevne nepravilnosti in nepravilnosti v Rdečem križu Slovenije. Ubeseđenega na to temo je bilo v aferi RK⁷ zelo veliko, zato sem se omejila na tiste medije in tisto pisanje, ki bi bilo lahko označeno kot preiskovalno novinarstvo. Zaradi tehničnih ovir sem zožila pogled zgolj na tiskane medije, opustila pa radio in televizijo.

Pri pregledovanju, proučevanju in povezovanju posameznih časopisov sem se omejila tudi na novinarske izdelke, ki bistveno prispevajo k pojasnitvi dogajanja oziroma bistveno vplivajo

⁵ Na osebno vedenje in poznavanje sem se uprla v primerih, ko o posameznih odločitvah, razvoju in toku dogodkov ni pisnih dokumentov, zapisnikov oziroma drugih virov.

⁶ Medijih so pred leti odkrili podobne nepravilnosti tudi v Rdečem križu Italije in Rdečem križu Nemčije.

⁷ Pojem Afera RK ali Afera RKS ali Afera Rdeči križ bom uporabljala kot »pozornost vzbujajoča nečedna zadeva ali dogodek«, saj tako pojem pojasnjuje Slovar slovenskega knjižnega jezika iz leta 1970, A-H.

na dokazovanje hipoteze. Največ pozornosti namenjam reviji Mag, ki je zgodbo o domnevnih nepravilnostih v Rdečem križu Slovenije objavila prva in z objavami nadaljevala ter Dnevnik, ki je odkritjem v Magu sprva najostreje sledil.

V diplomskem delu se bom ogradila od iskanja krivcev in krivde same, od nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti, domnevnih zlorab, saj bo na to področje postavilo piko pravosodje. Omejila se bom na nesporno in z dokumenti dokazano dejstvo, da je Rdeči križ Slovenije posojal večje vsote denarja pravnim osebam in da je z moralnega vidika neprofitne humanitarne organizacije tako dejanje sporno. Omejila se bom torej na dejanja, ki so sporna do te mere, da so povzročila humanitarni organizaciji ogromno moralno škodo. Za opredelitev le-te se bom oprla tudi na raziskavi Slovenci o Rdečem križu in Stališča Slovencev o humanitarni dejavnosti, ki ju je opravil Center za raziskovanje javnega mnenja, Inštitut za družbene vede FDV, univerze v Ljubljani v letih 1999 in 2002 in na že znana dejstva, ki jih je v revizijskem poročilu o pravilnosti poslovanja Rdečega križa Slovenije podalo računsko sodišče (glej Revizijsko poročilo o pravilnosti poslovanja Rdečega križa Slovenije v letih 1999, 2000, 2001; 2003).

2.2 Cilj proučevanja so:

- pokazati, da je afera RK predvsem posledica nepravilnosti in netransparentnosti poslovanja humanitarne organizacije RKS;
- dokazati, da je afera povzročila tako velike reakcije v medijih in v javnosti zaradi premalo kritičnega pristopa medijev in javnosti nasploh v preteklih obdobjih, ko se je vse, kar je bilo povezano z Rdečim križem, označevalo s pozitivnimi predznaki brez preverjanja in utemeljevanja;
- prikazati povezavo med razkritjem domnevnih nepravilnosti in interesi posameznikov in skupin;
- analizirati afero Rdeči Križ v luči preiskovalnega novinarstva, začetek afere in njen potek z vidika pisanja v Magu in odziva v drugih medijih;

- dognati, kako je sam odnos Rdečega križa Slovenije in njegovih vodilnih do medijev dodatno razplamtel afero v podrobnosti, s katerimi je bila prekoračena meja pisanja v funkciji »o tem javnost mora biti obveščena« do medijskega linča, ki je gibanju in organizaciji povzročil nepotrebno moralno škodo;
- prikazati, kako je potekala afera Rdeči križ kot domnevno preiskovalno novinarstvo v odnosu do nekaterih teoretskih podlag, ki opredeljujejo pojem pravega preiskovalnega novinarstva in preiskovalnega novinarstva v odnosu do aferaštva.

2.3 Hipoteze

2.3.1 Glavna hipoteza

»Prevare, s katerimi nekatere dobrodelne ustanove občanom kradejo denar, so v ZDA in Zahodni Evropi pogost pojav. Pri nas javnost ni namenjala posebne pozornosti poslovanju teh ustanov, z razvojem kapitalističnega gospodarstva pa bodo takšne preiskave postale še kako pomembne.« (Šuen, 1994: 45) Osem let po napovedi preiskave humanitarnih organizacij je taka preiskava »meso postala«.

Menim, da je afera Rdeči križ posledica nepravilnosti v sami organizaciji, ki so sprožile novinarski pristop, le-tega pa lahko opredelimo kot preiskovalno novinarstvo.

2.3.2 Izvedene hipoteze

- H1: Afera Rdeči križ je produkt preiskovalnega novinarstva revije Mag oziroma novinarja Silvestra Šurle.
- H2: Afera Rdeči križ na samem začetku ni bila zanimiva za druge medije.
- H3: Afera Rdeči križ se je v svojem medijskem epicentru odvijala kot aferaštvo in medijski linč.

- H4: Afera Rdeči križ je oslabila Rdeči križ Slovenije, mu odvzela del kredibilnosti in povzročila veliko moralno škodo.
- H5: Afera ni bila sproducirana na politično pobudo tako imenovane slovenske desnice, domnevne zaščitnice druge humanitarne organizacije, saj je ugled hkrati z RKS padel vsem dobrodelnim organizacijam, društvom, skupinam in pobudam v Sloveniji.
- H6: Politične in ekonomske interese so v razvoju same afere v zaščito ali proti krivcem uporabljali lobiji za utrditev svoje vloge ali eliminacijo RKS kot konkurenta na trgu dobrin.

2.4 Metodološki pristop

V procesu verifikacije zastavljenih hipotez sem uporabila naslednje metode:

- deskriptivno metodo za opis nastanka in razvoja gibanja Rdečega križa, nastanka in današnje podobe Rdečega križa Slovenije kot nacionalnega društva v sklopu mednarodne federacije Rdečega križa in Rdečega polmeseca;
- metodo analize in sinteze pisnih virov za proučevanje začetka in razvoja afere Rdeči križ v slovenskem tisku;
- primerjalno metodo upovedovanja v tisku, kjer so dogajanje preiskovali, in tisku, kjer so preiskano povzemali;
- in metodo pogovora z novinarjem Silvestrom Šurlo, novinarjem revije Mag. (Metodo pogovora sem uporabila kot pomožno metodo.)

3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Nekateri pojmi v diplomskem delu zahtevajo opredelitev. Izbrala sem tiste, katerih razumevanje je ključno za razumevanje diplomskega dela.

3.1 Rdeči križ Slovenije

Rdeči križ Slovenije je humanitarna organizacija in na pogosta vprašanja, ali humanitarne organizacije sploh še potrebujemo, odgovarjam z razmišljanjem Leva Krefta:

Ali si lahko v moderni množični in urbani družbi predstavljate, da bi pomoč dajali v neposrednem osebnem stiku med dajalci in prosilci? Ali si lahko predstavljate, da bi v neliberalni konkurenčni družbi pomoč delila samo država s svojimi birokratskimi mehanizmi?

Brez humanitarnih organizacij, ki pomenijo korekcijo državne socialne politike (in na tem področju Slovenija nikakor ni med najbolj bleščeče urejenimi evropskimi državami!) in korekcijo izumirajoče neposredne vzajemne pomoči, si izvajanja najnujnejših posegov, ki med revščino in blaginjo ohranjajo vsaj kolikor toliko spodobno ravnotežje, ni mogoče niti predstavljati. (Kreft, 2002: 26)

3.1.1 Rdeči križ Slovenije – pravni okvir

Rdeči križ Slovenije je neodvisna, humanitarna organizacija nacionalnega pomena, ki deluje na območju Republike Slovenije in je edina humanitarna organizacija, ki ima svoj zakon.

Zakon o Rdečem križu Slovenije je bil sprejet leta 1993 (Uradni list Slovenije, št. 022-03/92-1/4), njegovo sprejetje pa je imelo za posledico prenehanje veljavnosti treh zakonov:

- zakon o položaju in pooblastilih Rdečega križa Slovenije (Uradni list SRS, št. 8/78),
- zakon o položaju in pooblastilih Rdečega križa Jugoslavije (Uradni list SFRJ, št. 13/76),

- zakon o uporabi in varstvu znamenja in imena Rdečega križa (Uradni list SFRJ, št. 13/82).

Zakon o Rdečem križu Slovenije je sledil dogodkom iz leta 1991, ko je 8. oktobra 1991 Rdeči križ Slovenije prvič v svoji takrat 130-letni zgodovini kot enakopravno nacionalno društvo postalo del mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Tega dne, 8. oktobra 1991, je namreč Rdeči križ Slovenije izstopil iz sestave Rdečega križa Jugoslavije. Odločitev je sporočil mednarodnemu odboru Rdečega križa s sedežem v Ženevi⁸ ter tudi vsem nacionalnim društvom Rdečega križa in Rdečega polmesca. S tem je Rdeči križ Slovenije prevzel vse naloge, ki jih imajo nacionalna društva Rdečega križa, prevzel je osnovna načela Rdečega križa⁹, hkrati pa tudi določila Ženevskih konvencij in resolucij mednarodnih konferenc Rdečega križa (glej RKS »55. obletnica obnove RKS«, 1999: 20-23).

3.1.2 Nacionalna organiziranost Rdečega križa

Rdeči križ Slovenije – Zveza združenj, skrajšano RKS, je samostojna, nevladna, humanitarna zveza združenj nacionalnega pomena, ki na območju Republike Slovenije deluje v skladu z Zakonom o Rdečem križu Slovenije, Zakonom o društvih, ženevskimi konvencijami, sklepi mednarodnih konferenc Rdečega križa in drugimi predpisi ter Statutom Rdečega križa Slovenije (glej »Statut« RKS, 1997). V drugem členu Statuta RKS je določeno, da je RKS nepridobitna in prostovoljna zveza združenj, ki jo v skladu z določili sestavljajo območna združenja (prav tam, 13. člen). V Sloveniji deluje 56 območnih združenj, ki so samostojne pravne osebe.

20. člen Statuta Rdečega križa Slovenije opredeljuje organizacijo na nacionalni ravni, organi RKS pa so:

- generalna skupščina,
- glavni odbor,

⁸ Comité international Genève.

⁹ Temeljna načela Rdečega križa in Rdečega polmesca so humanost, nepristranskost, nevtralnost, neodvisnost, prostovoljnost, enotnost in univerzalnost (Comité international Genève, Temeljna načela, 1996, 2).

- nadzorni odbor,
- častno razsodišče
- in statutarna komisija. (prav tam, 20. člen)

Predsednik RKS vodi seje glavnega in izvršnega odbora, predstavlja zvezo združenj in jo zastopa pred državnimi organi in organizacijami ter gibanjem (glej Statut, 1997: 36. člen). Generalni sekretar RKS je izvršni funkcionar RKS in je odgovoren za uresničevanje smernic in sklepov, sprejetih na organih RKS. Generalni sekretar RKS skrbi za zakonitost in javnost dela organov Rdečega križa Slovenije, organe RKS mora opozoriti na odločitve, ki so v nasprotju z zakonom in drugimi predpisi. Je odredbodajalec za izvrševanje finančnega načrta RKS (glej »Statut«, 1997: 38. člen).

3.1.3 Program Rdečega križa Slovenije

V programu dela Rdečega križa Slovenije (predstavitveno sem vzela leto 2001 kot leto začetka afere RK) so v prvih treh točkah navedene dejavnosti, ki služijo slovenskemu Rdečemu križu samemu oziroma njegovi čim boljši dejavnosti, promociji in mednarodni dejavnosti, torej povezovanju znotraj mednarodnega gibanja Rdečega križa.

Kot najpomembnejša dejavnosti Rdečega križa Slovenije sledi krvodajalstvo, motiviranje ljudi za darovanje delov človeškega telesa, prva pomoč in druge aktivnosti ob naravnih in drugih nesrečah ter v primeru vojne, nato stacionarij RKS in nastanitveni enoti, preventivna in zdravstveno-vzgojna dejavnost, poizvedovalna služba, socialna dejavnost, logistika, pridobivanje sredstev, založniška dejavnost, širjenje znanj, delo z mladimi, mladinsko zdravilišče in letovišče Debeli rtič (glej RKS »Program RKS za leto 2001«).

3.2 Slork, d. d.

Pristojno sodišče je leta 1998 skladno z veljavno zakonodajo registriralo podjetje SLORK, ki je v 100-odstotni lasti RKS. Ustanovljeno je bilo kot profitno podjetje, ki z nastopanjem na trgu ustvarja dobiček, ki bi v celoti prehajal v humanitarno sfero RKS. Direktor podjetja je bil od ustanovitve pa do 12. februarja 2002 generalni sekretar RKS. Odločitev o ustanovitvi družbe Slork kot samostojnega podjetja je bila v skladu z usmeritvami in prakso tako mednarodnega RK kot večine nacionalnih društev RK zahodnoevropskih držav, ki imajo v svoji sestavi različne gospodarske in druge družbe, servise, bolnišnice, transfuzijske postaje, naravna zdravilišča in druga podjetja.

Ob ustanovitvi družbe Slork, d. d., je bila v organih RKS, edinem lastniku družbe, zavestno sprejeta odločitev, da zaradi racionalizacije, manjših stroškov in večje preglednosti imenujejo generalnega sekretarja RKS tudi za direktorja Slorka. Očitki o nezdržljivosti funkcij so se pojavili z afero RK in zato je glavni odbor RKS 12. 2. 2002 sprejel odstop generalnega sekretarja RKS s funkcije direktorja Slorka. Ob funkciji direktorja Slorka pa ne gre spregledati dejstva, da je bil član nadzornega sveta omenjene družbe lastnik podjetja Konta, d. o. o., Srečo Kirn (glej vir A 1). V zgodbi o preiskavi nepravilnosti in domnevnih nepravilnostih na RKS se omenjeni član nadzornega odbora in lastnik podjetja Konta, d. o. o., pojavlja kot posojilojemalec humanitarnih sredstev iz več slovenskih humanitarnih organizacij.

Družba Slork, d. o. o., registrirana za opravljanje številnih pridobitnih dejavnosti, je bila med drugim registrirana tudi za prodajo higienskih in zdravstvenih pripomočkov. V avgustu 2001 se je družba prijavila na javni razpis Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije za prodajo in distribucijo zdravstvenega pripomočka, in sicer plenice za odrasle za inkontinenco. Glede na visoko številko bolnikov z inkontinenco je mogoče govoriti o velikem in za ponudnike izdelka zelo zanimivem poslu. Ponudnikov je bilo 9. Podatek je pomemben v kasnejši zgodbi o Rdečem križu in nečednostih z vidika trditev prizadetih posameznikov,¹⁰ ki so konkurente v tem poslu označevali za pobudnike »neresničnih trditev o poslovanju in dejavnosti RKS in Slorka« (vir A 2). Da je bila »borba« za pogačo od prodaje plenice huda in verjetno tudi neizprosna, potrjujejo kasnejši dogodki. Javni razpis za plenice je

¹⁰ Pri tem mislim predvsem generalnega sekretarja RKS in delno njegovi pomočnici (op. avtorice).

v letu 2003, tokrat brez pisotnosti RKS, ponovno dvignil precej prahu v poslovnih krogih in v medijih.

3.3 Nepravilnosti in domnevne nepravilnosti

V diplomskem delu bom uporabljala oba pojma. Opirala se bom na ob nastajanju diplomskega dela že znana in dognana dejstva. Pojem nepravilnosti bom uporabila za tiste nepravilnosti, ki so jih Rdečemu križu Slovenije mediji očitali in je kasneje računsko sodišče ugotovilo, da so te nepravilnosti resnično bile (glej RKS « Priročnik pogostih vprašanj - revizijsko poročilo o pravilnosti poslovanja Rdečega križa Slovenije v letih 1999, 2000 in 2001«, 2003: 3). Ob izbruhu Afere Rdeči križ je bil izveden s strani računskega sodišča revizijski postopek. »Računsko sodišče izvaja revizije v skladu s splošno sprejetimi revizijskimi načeli in pravili.« (Kaučič-Grad, 2003: 368) V primeru računskega sodišča gre za organ »sui generis, ki opravlja zlasti strokovni finančni nadzor pravilne in smotrne uporabe javnih sredstev in svetuje uporabnikom javnih sredstev. Skratka, računsko sodišče ne sodi, ampak nadzira, svetuje in poroča« (prav tam, 366). V primeru Rdečega križa lahko torej govorimo o nepravilnostih in nesmotrni uporabi sredstev humanitarne organizacije, ugotovljenih v poročilu računskega sodišča. Na klasifikacijo drugih, za enkrat domnevnih, nepravilnosti pa bo potrebno počakati do zaključka postopkov, ki so že sproženi v pravosodju.

Za vse druge očitane in domnevne nepravilnosti pa bom dosledno uporabljala pojem domnevne, saj razen omenjenega revizijskega poročila računskega sodišča, končanega v letu 2003, še nobeden od postopkov ugotavljanja nepravilnosti ali krivde ni končan.

3.4 Afera

Afero kot »pozornost vzbujajočo nečedno zadevo ali dogodek« (SSKJ, 1970: 12) v diplomskem delu opredeljujem kot medijski dogodek, ki je sledil škandalu, odkritju nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti v največji humanitarni organizaciji v Sloveniji. »Škandal (dejanski ali domnevni) razumemo kot izhodišče afere: afera se zgodi, ko je škandal upoveden v množičnih občilih« (Poler Kovačič, 2003: 208). Kot pravi Poler Kovačičeva,

medijski škandal oziroma afera postane škandalozno ravnanje šele z medijskim upovedovanjem. (prav tam, 208) Izhodišče medijskega škandala oziroma afere Rdeči križ so bile v primeru, ki ga obravnavam v diplomskem delu, številne nepravilnosti in domnevne nepravilnosti, ki so jih zagrešili in domnevno zagrešili v Rdečem križu Slovenije. Škandal oziroma afera Rdeči križ je zgodba z naslovne strani. Poler Kovačičeva meni, da »se je politična korupcija obdržala v središču zanimanja javnosti zato, ker je pripomogla k dobrim novinarskim zgodbam« (prav tam, 209). Za afero RK bi lahko trdili, da je pritegnila veliko zanimanje javnosti in je pripomogla k »dobrim« novinarskim zgodbam in, kot pravi Poler Kovačičeva: »škandal je privlačen tako za preiskovalne motive novinarjev kot tudi za občinstvo« (prav tam, 209).

4 AFERA RDEČI KRIŽ

4.1 Zgodba o aferi

Zgodba o aferi Rdeči križ se je začela v decembru leta 2001 in dosegla svoj vrh spomladi leta 2002. Začela in odvijala se je v medijih kot prva afera na področju humanitarnih organizacij v Sloveniji. Slovenskim novinarjem je prižgala zeleno luč za kritičen pogled v področje delovanja humanitarnih nevladnih organizacij. Afera je sprožila tudi nastajanje zakonodaje na tem področju. Zakona o humanitarnih organizacijah Slovenija ni imela. Nastaja v letu 2003. Po aferi RK se odvije še nekaj afer. Za primer navajam razkrivanje domnevnih nepravilnosti v skladu za izgradnjo pediatrične klinike v Ljubljani in program za pomoč odvisnikom Stigma. Ocenjujem, da je zgodba o Rdečem križu uvod v drugačen pogled na nevladne, humanitarne organizacije in menim, da obstaja bojazen, da se kritičnost medijev do teh organizacij ne bo sprevrgla v svoje nasprotje. Ali kot pravi Grega Repovž:

V zadnjih letih so mediji razkrili nekaj hudih primerov nepravilnosti in zlorab v neprofitnem sektorju. Najprej je javnost šokiral primer Rdečega križa, nato razkritje, da so na podoben način kot v vodstvu Rdečega križa sredstva uporabljali (posojali) tudi na skladu za izgradnjo pediatrične klinike, zadnje tedne pa so v javnost prišle informacije o zlorabah javnih sredstev, namenjenih programu za pomoč narkomanom Stigma. Zdi se, da je ogorčenje, ko gre za malverzacije v nevladnem oziroma

neprofitnem sektorju, neprimerno večje, kot če do takšnega razkritja pride pri kakšnem od zasebnih ali javnih podjetij. Nobenega dvoma ni – takšne nepravilnosti so nesprejemljive, ne glede na to, v kateri dejavnosti do njih prihaja. Narobe in krivično pa bi bilo, če bi zaradi tovrstnih razkritij v javnosti celoten nevladni oziroma neprofitni sektor dobil negativen predznak. (Repovž, 2003: 7)

4.1.1 Začetek časopisne zgodbe v reviji Mag

V tedniku Mag zasledimo ob koncu leta 2001 daljše pisanje o domnevnih nečednostih podjetja Konta, d. o. o. V podjetju naj bi vse zaposlene odpustili. Podjetje naj bi imelo že nekaj mesecev blokiran poslovni račun, bankam in drugim upnikom pa naj bi dolgovalo velike vsote denarja, v samem uvodu v prispevek je navedena številka 2 milijardi tolarjev.

Za vse to naj bi bil odgovore podjetnik, lastnik Konte, d. o. o. Srečo Kirn, ki naj bi na račun pričakovanja velikih poslov posojila zlahka pridobival, med drugim tudi od nekaterih slovenskih humanitarnih organizacij. Glavna pozornost je namenjena Rdečemu križu Slovenije kot posojilodajalcu in povezanosti direktorja Konte, d. o. o., s to organizacijo. Predvsem pa njegov relativno visok položaj v Rdečem križu Slovenije, saj je bil član Glavnega odbora RKS. Sicer pa je večina navedb v prispevku namenjena Sreču Kirnu, direktorju Konte, d. o. o. Prispevek o njem govori kot o vpletenem v več »zgodb« s področja gospodarstva in tudi politike, ter o vpletenosti v »namišljeno ugrabitev«. Slovenski Rdeči križ se v zgodbi pojavlja kot v »stranski vlogi« kreditodajalca (glej vir 1).

4.1.2 Čas brez odziva

Zgodba v omenjeni številki Maga je ostala »neopažena«. V nobenem od slovenskih časopisov zgodbe niso »zagrabili«. O kakršnem koli sumu nepravilnosti na Rdečem križu ni zaslediti nobene zgodbe v drugih medijih. Mesec dni kasneje pa se v tiskanih medijih zvrsti kar nekaj daljših prispevkov o Rdečem križu, kjer vsi pišejo o humanitarnih akcijah Rdečega križa in o

»dobrih« ljudeh, ki so darovali za dobrodelne namene.¹¹ Kljub temu, da slovenski časopisi zgodbe o »spornem posojanju denarja« niso omenjali, o njej pisali ali je preiskovali, se je v Večeru 19. januarja 2002 pojavil prispevek z naslovom Ljudje zadovoljni z delom in vlogo Rdečega križa, v katerem Violeta Vatovec Einspieler povzema rezultate Raziskave o podobi Rdečega križa v Slovenski javnosti v letih 1999 in 2000, katere nosilec je bil dr. Leo Šešerko. Objava rezultatov raziskave iz leta 1999 in 2000 šele v letu 2002 pa je v odsotnosti konteksta precej »čudna« za enega večjih slovenskih dnevnikov (glej vir 19).

4.1.3 Afera se začinja tudi v Dnevniku

Molk o spornem posojanju denarja RKS podjetniku Sreču Kirnu prekine Suzana Rankov v Dnevniku z daljšim zapisom (glej vir 20). V prvem delu zgodbe »Humana pomoč zasebnikom« se avtorica prispevka omeji na potek dogodkov v Skladu za izgradnjo pediatrične klinike, ki se je skupaj z Rdečim križem in Unicefom znašel na seznamu posojilodajalcev humanitarnega denarja podjetniku Sreču Kirnu.

V nadaljevanju pa prinaša izjave generalnega sekretarja RKS Mirka Jeleniča, ki je zatrdil, da RKS nima terjatev do podjetij, povezanih s Srečom Kirnom. Hkrati s tem je avtorica na kratko predstavila tudi mnenje predsednika RKS Vladimirja Toplerja. »Če se bo izkazalo, da je bilo v poslovanju RKS kaj narobe, bodo ukrepali, vendar ne brez dokazov«. (vir 20)

4.1.4 Molk postaja zgovoren

Zgodba se nato spet nadaljuje v Magu, in sicer z vprašanjem medijske blokade. Janez Markež zapiše:

¹¹ Šeneker, T. (5. 1. 2001): Za spomin ali v dobrodelne namene. Večer.
Grča, D. (6. 1. 2002): Beloruski otroci na Debelem rtiču. Nedelo.
Fevžer, A. (18. 1. 2002): Za Roka že skoraj šest milijonov tolarjev in pol. Večer.

Obveznost pisanja Mladine, ki zavezuje urednike, boste lahko preverili že ta teden, ko Mag odkriva mnogo bolj vročo afero v zvezi z zlorabami denarja Rdečega križa in problematičnostjo ... Sreča Kirna ... Če bodo korporativni mediji prekinili medijsko blokado, bi bila to senzacionalna izjema ...» Kar je odkril kolega Silvester Šurla v zvezi z malverzacijami dobrodelnega denarja, je bila resnično senzacionalna novica. Zato pa do senzacionalne izjeme v medijih ni prišlo po naključju. Obmolknili so kot namazani (vir 4).

4.1.5 Mag odkriva nova dejstva

Mag je 27. februarja zgodbo nadgradil z novimi razkritji predvsem o zemljiških poslih Rdečega križa. S pregledovanjem zemljiške knjige in pridobitvijo nekaterih dokumentov o kreditnih poslih na Bank Austria in SKB banki za nakupe zemljišč, predvsem na slovenski obali, hkrati pa tudi sporno prodajo le-teh. Avtor Šurla pa se je lotil tudi domnevno spornih poslov z zemljišči drugje po Sloveniji.

V zgodbo uvrsti tudi posle z avstrijsko firmo Alpine Bau in njenim sodelovanjem s Slorkom, d. o. o., pri gradnji garažne hiše v Ljubljani. Pred dvema letoma so namreč na vladi potrdili menjalno pogodbo za lastniški delež RKS v bolnišnici Valdoltra. RKS je v zameno dobil v last večje število parcel. Ena od parcel je v Ljubljani, ob Njegoševi cesti, kjer je bila načrtovana gradnja garažne hiše. Gradilo naj bi jo podjetje Alslork, ki sta ga ustanovila podjetji Slork in Alpine Bau. Rdeči križ je zemljišče prodal avstrijski firmi za 4 milijone nemških mark in 20 % delež pri projektu garažne hiše, ki naj bi bila vredna 35 milijonov mark (glej vir 5).

4.1.6 Dnevnik dnevno poroča o RKS

V februarju Dnevnik objavi več prispevkov: 7. februarja 2002 svoj prispevek naslovijo z Ljudska posojilnica RKS, kjer temo spornega posojanja denarja nadgradijo z drugimi odkritimi »nečednostmi«. Med drugim namenijo precej prostora »spornemu« poslovanju z zemljišči. Gre za zemljišča v Valdoltri in v Ankaranu ter zemljišče na ozemlju bivše

Mostovne v Ljubljani. V zgodbo pa povežejo tudi RTV Slovenija in neizgradnjo Slovenske vasi na Kosovu z denarjem, zbranim v humanitarni akciji Roka pregnancem (glej vir 2). Dnevnik nato z daljšim prispevkom napolni stran še 9. februarja (glej vir 3) in nameni organom, vodstvu, predvsem pa glavnemu in nadzornemu odboru RKS pozornost nekaj dni kasneje v prispevku Revizorji so pred vrati (glej vir 6).

Obsežnejše prispevke objavi Dnevnik 13. februarja z naslovom Usmeritev je prava, izvedba slaba (glej vir 7) in nato do konca februarja še pogovor z dr. Rajkom Pirnatom, ki je za Dnevnik zatrdil, da se RKS ne bi smel ukvarjati s pridobitno dejavnostjo in da se mu zdi posojanje denarja v zadevi RK najbolj sporno (glej vir 8).

4.1.7 Afera Rdeči križ postane zgodba s prve strani skoraj vseh slovenskih časopisov

13. 2. 2002 o spornih posojilih, predlogu računskemu sodišču za prvo revizijo poslovanja RKS in o podjetju Slork, d. o. o., piše tudi Večer pod naslovom Ugled za nespametne posojilne posle (glej vir 9).

Ta dan, 13. februar 2002, lahko označimo kot konec vsakršne »medijske blokade« dogajanja na RKS in v povezavi z RKS. Poleg Večera se oglasi še Delo (glej vir 23).

Hkrati so odmevi na dogodke v Slovenskih dnevnikih na dan 13. 2. 2002 povezani z izredno sejo Glavnega odbora RKS. Po končani izredni seji so mediji prejeli Sporočilo za medije, v katerem Informativna služba RKS opisuje številne, dobro organizirane in odmevne akcije Rdečega križa v preteklosti in poudarja, da je Rdeči križ Slovenije v zadnjih 10 letih postal zgled nacionalnim društvom Rdečega križa iz Srednje in Vzhodne Evrope. V tem sporočilu je navedeno tudi, da je Glavni odbor ocenil, da je ustanovitev podjetja Slork prava odločitev, za razjasnitev finančnih nejasnosti pa bodo okrepili nadzor z zunanjimi strokovnjaki (glej vir A 3).

4.1.8 Oglasi se tudi Mladina

Po tem sporočilu se je medijski plaz pisanja v slovenskih časopisih še povečal, saj je bilo očitno sporočilo preveč mlačno. 18. februarja se oglasi do sedaj molčeča Mladina in Jure Trampuš svoje obširno pisanje naslovi s Črni madež na Rdečem križu (glej vir 21) in 19. februarja dnevnik Finance (glej vir 22).

V bolj ali manj zavzeto pisanje o Rdečem križu Slovenije in pisanju o nepravilnostih, domnevnih nepravilnostih, domnevnih zlorabah, in drugih domnevno nečednih poslih so bili vključeni vsi slovenski dnevniki razen Slovenskih novic, ki so se bralcem oglasile šele, ko je bilo v drugih časopisih skorajda vse že napisno.

4.2 Razvoj dogodkov znotraj RKS

Druga polovica februarja 2002 predstavlja buren razvoj dogodkov tudi znotraj RKS. Na pisanje v Magu ter Dnevniku se organizacija odzove z izredno sejo glavnega odbora Rdečega križa, na kateri člani glavnega odbora podprejo vodstvo, ocenijo, da je ustanovitev podjetja Slork prava odločitev, in sprejmejo ugotovitve, da se je v zadnjih letih dejavnost RKS zelo okrepila (glej vir A3). Na tej izredni seji pa je bilo sklenjeno tudi: »Glavni odbor bo namenil posebno pozornost obravnavi poslovnih rezultatov RKS in podjetja Slork za leto 2001, ki bodo znani z izdelavo zaključnega računa konec februarja 2002. V ta namen bo okrepil svoj nadzorni odbor z zunanjimi strokovnjaki« (vir A3).

Izjavo za javnost je RKS posredoval slovenskim medijem spet 15. 2. V njej poudarjajo:

Vodstvu in generalnemu sekretarju Rdečega križa Slovenije, Mirko Jeleniču, je bila v torek, 12. februarja 2002, na izredni seji glavnega odbora soglasno izrečena zaupnica. V medijih lahko v zadnjem tednu sledimo množici prispevkov, ki pa niso osnovani na pravno in strokovno dokazanih ugotovitvah, ampak bolj ali manj na obtožbah iz anonimnega pisma (vir A1).

Končujejo pa z izjavo:

Pristojne institucije so že sprožile natančno preverjanje oziroma ugotavljanje morebitnih nepravilnosti pri poslovanju podjetja SLORK in organizacije Rdeči križ. Pristojne institucije bodo torej podale strokovno mnenje in poročila. Če bodo ugotovile nepravilnosti poslovanja, za katere naj bi bil Mirko Jelenič soodgovoren, bo prevzel vso odgovornost. Predlagamo, da se javne razprave o domnevnih nepravilnostih nadaljujejo potem, ko bodo pristojni organi in nadzorni ter glavni odbor Rdečega križa Slovenije opravili svoje delo in raziskave. Do takrat pa bo Mirko Jelenič vestno opravljal svoje delo (vir A1).

4.3 Odstop generalnega sekretarja

Pritiski medijev, vsak dan nova zgodba z novo navedbo nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti se odraza v sporočilu, ki ga Glavni odbor nameni medijem 27. februarja.

V njem sporoča, da je Generalni sekretar seznanil Glavni odbor, da nepreklicno odstopa z mesta Generalnega sekretarja. Glavni odbor je sprejel odstop Darje Horvat iz Nadzornega odbora podjetja Slork. Darja Horvat je bila pooblaščenca za upravljanje nalog Generalnega sekretarja (glej vir A4).

11. marca 2002 pa je glavni odbor RKS sprejel sklep o sklicu izredne generalne skupščine (glej vir A2). Na Rdečem križu Slovenije so se začele priprave na izvolitev novega vodstva.

4.4 Odziv uradnih institucij

Sredi februarja 2002 so pristojne institucije začele s preverjanjem in ugotavljanjem morebitnih nepravilnosti pri poslovanju podjetja Slork, d. d., in Rdečega križa Slovenije (glej vir 10).

O porabi sredstev, ki jih Rdečemu križu Slovenije namenja FIHO¹² je razpravljala Svet FIHO-a (glej vir 11), v preiskavo domnevnih nepravilnosti se je vključila tudi kriminalistična policija, računsko sodišče in tri ministrstva¹³ (glej vir 12).

O nepravilnostih in domnevnih nepravilnostih pri poslovanju Rdečega križa pa so spregovorili tudi poslanci državnega zbora v državnozborski komisiji za nadzor proračuna in drugih javnih financ (glej vir 13).

4.5 Odziv javnosti

V tem poglavju diplomskega dela se bom omejila na tisti odziv, ki je bil ugotovljen z javnomnenjsko raziskavo oziroma primerjavo javnomnenjske raziskave, narejene pred afero RK in v času po aferi RK, in na odziv, ki je bil občuten znotraj Rdečega križa.

V primerjavi z raziskavo, opravljeno v letu 1999, se je prepoznavnost RKS po znanih dogodkih precej dvignila (glej »Slovenci o Rdečem križu«, 2002: 5). Metodologija dela je bila v raziskavi, izvedeni med 14. in 16. majem 2002, enaka kot v raziskavi leta 1999. V raziskavi leta 2002 so se oprli na vprašalnik iz predhodne raziskave. Vprašalnik so razširili glede na aktualnosti v Rdečem križu Slovenije. V raziskavi v letu 2002 je bil dodatek, in sicer »Vpliv pomladnih razkritij v Rdečem križu Slovenije«. (prav tam, 2)

Za oris sem izbrala dve ključni vprašanji, ki se nanašata na raziskavi in dodala vprašanja, ki so bila respondentom postavljena v letu 2002 kot odziv na pomladna razkritja v Rdečem križu. Prvo se nanaša na prepoznavnost Rdečega križa med respondenti in drugo na odnos do Rdečega križa po pomladanskih razkritjih.

¹² FIHO: Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij, ki razporeja finančna sredstva, ki jih je invalidskim in humanitarnim organizacijam dolžna zagotavljati Loterija Slovenije iz naslova vplačil v igrah na srečo (op. avtorice).

¹³ V zagotavljanje sredstev za delovanje Rdečega križa Slovenije so preko javnih pooblastil vključena tri ministrstva, in sicer: Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstvo za obrambo. (glej Zakon o RKS, 1993: 27. čl.)

ALI LAHKO NAVEDETE KAKŠNO POMEMBNEJŠO HUMANITARNO ORGANIZACIJO V SLOVENIJI? (MOŽNIH VEČ ODGOVOROV, SEŠTEVEK)

	1996	1999	2002
Rdeči križ Slovenije	68,60	60,90	73,50
Karitas	62,20	50,90	53,70
Unicef	0,00	0,00	17,50
Amnesty International	0,00	0,00	1,10
Drugo	20,80	15,10	11,90
Ne vem, b. o.	15,30	30,80	18,20

(CZJM, 2002: 5)

RK se s 73,50 % znajde na vrhu pomembnejših humanitarnih organizacij v Sloveniji. Delež navedb se je glede na prejšnje meritve povečal.

Anketiranci delovanje Rdečega križa Slovenije na ravni domačega kraja in na mednarodni ravni ocenjujejo bolj ostro kot v preteklih letih, zaostrenost pa se pokaže pri ocenjevanju delovanja Rdečega križa na slovenski ravni. Le-ta se potrди tudi pri preizkusu odnosa do delovanja Rdečega križa, še posebej v zvezi z razdeljevanjem sredstev, kjer kritičnost najbolj izrazito naraste, pokaže pa se tudi v pritrjevanju stališča, »da pri razdeljevanju sredstev, zbranih pri RK, prihaja tudi do zlorab«.
(CZJM, 2002: 3)

Kot dodatek oziroma dopolnilo raziskave Slovenci o RK (prav tam, 20) je bilo v raziskavo zajeto tudi vprašanje, ki naj bi ovrednotilo vpliv pomladnih razkritij v Rdečem križu Slovenije. Respondentom je bilo postavljeno vprašanje:

V ZADNJEM ČASU JE BILO V MEDIJIH OBJAVLJENIH VELIKO ZAPISOV O DOMNEVNIH ZLORABAH, NERACIONALNEM IN NEPRAVILNEM POSLOVANJU RDEČEGA KRIŽA. JE TO VPLIVALO NA VAŠ ODNOS DO TE HUMANITARNE ORGANIZACIJE ?

Ni vplivalo.	31,3 %
Moje zaupanje se je znižalo.	56,5 %
Že prej nisem zaupal Rdečemu križu Slovenije.	5,0 %
Ne vem , b.o.	7,2 %

(glej CZJM, 2002: 20)

Odgovori so raziskovalcem narekovali ugotovitev: »Pomladna razkritja o načinu gospodarjenja s sredstvi na RK Slovenije so seveda precej prizadela predstave ljudi o solidarnostni naravi Rdečega križa. Večina anketirancev (56 %) se čuti prizadeto in izraža zmanjšano zaupanje Rdečemu križu, medtem ko slaba tretjina (31 %) izjavlja, da razkritja niso vplivala na njihov pogled na Rdeči križ«. (prav tam, 4)

Bistven vpliv dogodkov pa je narekoval tudi delo znotraj Rdečega križa Slovenije.

V letu 2001 je RKS uspešno pripravil več akcij za zbiranje sredstev za pomoč otrokom in starostnikom, za nakup hrane za socialno šibkejše in podobno.

V teh akcijah je RKS zbral več kot 100 milijonov tolarjev sredstev (glej RKS Poročilo o delu RKS 1998 do 18. 4. 2002; 2003). V letu 2002 ni pripravil nobene akcije za zbiranje sredstev, ker so znotraj organizacije ocenili, da bi ne imele učinka (glej RKS Poročilo o delu Rdečega križa Slovenije od 1. 5. 2002 do 4. 3. 2003; 2003).

5 PREISKOVALNO NOVINARSTVO

5.1 Razkriti prikrito

Šuen je napovedal afero v humanitarni organizaciji (glej Šuen, 1994: 45) in povezal odkritje takih prevar, ki so v Zahodni Evropi pogost pojav, z razvojem kapitalističnega gospodarstva. Mediji so vsa leta od te napovedi do izbruha afere RK obravnavali humanitarne organizacije kot nekaj dobrega samo po sebi, saj so bili zapisi o delu Rdečega križa, pa tudi drugih humanitarnih organizacijah, usmerjeni predvsem v prikazovanje opravljenega, napovedovanje humanitarnih akcij, izkupičkov od akcij in realizacije napovedanih dobrodelnih dejanj. Predvidevamo lahko, da je čas, ki je minil od napovedi odkritja v humanitarnih organizacijah do odkritja nepravilnosti oziroma domnevnih nepravilnosti v RKS tako dolg predvsem zaradi inercije prehodnih obdobj, dobrote same po sebi. Domnevamo lahko tudi, da se je afera RK razplamtela s tako silovitostjo tudi zaradi poprejšnje domnevno pretirane dobrohotnosti medijev do humanitarnega dela. Domnevamo tudi, da je od prvih odkritij nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti do zagona, ki ga je afera dobila v vseh medijih, minilo relativno precej časa (glej vir 1 in vir 18) zaradi osuplosti nad odkritjem, da je lahko tudi dobro samo po sebi slabo v svojem bistvu ali dejanjih, in morda še zaradi česa, kar pa ni namen preiskati v tem diplomskem delu.

Množični mediji so svojo vlogo v odnosu odkriti prikrito odigrali dokaj pozno. Zadrega pri začetnem razkrivanju je bila pri nekaterih tiskanih medijih očitna, od tod pozne reakcije na že delno odkrito v Magu in kasneje v Dnevniku. Zato menim, da bi lahko tezo o dobrih samih po sebi vgradili v pregled dogajanja v aferi RK. Čemu sicer tako oklevanje, ko pa se v drugih primerih mediji in novinarji s svojim upovedovanjem pogosto ne ozirajo niti na novinarsko etiko.

Vdiranje radia in televizije, senzacionalističnih revij in celo resnih medijev v intimno sfero občana je tudi v Sloveniji postalo nekaj običajnega, celo kompetitivnega med medijskimi hišami. Medijsko vdiranje v zasebnost presega vse meje etičnosti, dostojnosti, novinarjeve korektnosti, s tem pa tudi kredibilnosti (Vreg, 1999: 428).

Dejstvo pa je, da svoboda izražanja, ki vključuje svobodo medijev in je, kot pravi Vreg, eden temeljnih pogojev za razvoj demokratične družbe, pogosto na težavni preizkušnji (prav tam, 428). Težavna preizkušnja je dejstvo, ki ga je treba vzeti samega po sebi in obravnavati z vso resnostjo. Ob vseh stranpoteh, ki se kažejo tudi ob upovedovanju zgodbe o Rdečem križu, velja:

Množični mediji so tista »javna sfera«, ki omogoča, da družbeni problemi in konflikti postanejo javni – vlade, parlamenti, institucije in kapital pa transparentni. Mediji osvetle tiste temne dele stvarnosti, ki so prikriti ali izkrivljeni. Z objavljanjem »skritega« postanejo družbene institucije transparentne (Vreg, 1999: 428).

Vreg trdi, da je kritično novinarstvo s svojo nadzorno funkcijo in javnim objavljanjem zapira razkorak med javnim in zasebnim, da javni kritiki izpostavi tisto, kar je prikrito, kar se poskuša zaviti v tančico tajnosti. (prav tam: 428) Koširjeva pri iskanju informacij za novice, ki bodo ljudi zanimala, pritegnile in vznemirile izpostavlja take z dvojno naravo Pana, Hermesovega sina (glej Košir v Šuen, 1994: 11) in dodaja, da »prav take novice, zgoraj gladke in spodaj grobe, prinaša preiskovalno novinarstvo« (Košir v Šuen, 1994: 11).

Koširjeva v zvezi z aferami iz začetka devetdesetih let ugotavlja, da je tematika afer v Sloveniji tipološko enaka preiskovalnim področjem psov čuvajev zahodnega kapitalističnega sveta, v katerem sta svoboda govora in svoboda množičnih občil temelj demokracije, da pa se zaradi zaostajanja za profesionalnimi normami razvitih množičnokomunikacijskih produkcij naše afere ne razpletajo in njihova objava nima neposrednih učinkov (prav tam, 12). V diplomskem delu bom opredelila tudi to področje, in sicer s stališča že znanih dejstev, da se je oziroma se afera RK razpleta in da je objava povzročila neposredne učinke. Dejstvo mimo katerega ne moremo, pa je dolgih 8 let razvoja slovenske družbe in posledično tudi 8 let v razvoju slovenske množičnokomunikacijske produkcije.

Kaj je torej tisto, kar ločuje kakovostni tisk od popularnega tiska, katero je tisto odkrivanje prikrita v javnem interesu, ki ima svojo kredibilnost in, ki ga lahko opredelimo kot »quality press« z oziroma na pisanje v aferi Rdeči križ? Kaj opredeljuje novinarski diskurz, da mu lahko pripišemo oznako preiskovalno novinarstvo? Erjavčeva pravi: »Novinarsko kakovost ocenjujemo na podlagi sposobnosti novinarja, da najde družbeno pomembno temo,

jo razišče in oblikuje tako, da vsebina novinarskega prispevka ustreza dejanskemu stanju dogodka« (Erjavec, 1999:82).

Pri izbiri vsebine, ki je po mnenju Erjavčeve prvi korak posameznega novinarskega prispevka mora novinar upoštevati kriterija univerzalnosti in aktualnosti. Preiskovanje je osnova za vsako kakovostno novinarsko predstavitev teme in od novinarja zahteva stalno dokazovanje točnosti njegovih informacij. Oblikovanje posredovanih informacij pa se nanaša na sposobnost novinarja, da temo predstavi tako, da vsebina sporočila ustreza dejanskemu stanju (glej Erjavec, 1999:82, 83).

Za ustrezno vsebinsko predstavitev sporočila morajo novinarji imeti predvsem sposobnost posredovanja in obvladati zahteve novinarskega sporočanja, kot aktualnost, točnost, raznolikost, preglednost, stvarnost, uravnoteženost in razumljivost. Ob enem pa morajo biti novinarji še strokovno usposobljeni, tj. poznati morajo metode in postopke preiskovanja, novinarske tehnike, urejanja besedil, izbire vsebine itd., in vsebinsko kompetetivni, kar jim omogoča poznavanje vsebine sporočanja. Objavljene novice morajo poleg aktualnih informacij posredovati tudi ozadje dogodka, navezavo na pretekle dogodke in poudariti podrobnosti ali razlike z drugimi dogodki. Še posebej je ta dodatna funkcija sporočanja pomembna za časopisno novinarstvo (Erjavec, 1999:83).

5.2 Pogoji po Šuenu

Šuen navaja štiri pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da novinarski izdelek lahko opredelimo kot preiskovalno novinarstvo.

Preiskovalno novinarstvo je posebna vrsta novinarskega sporočanja, za katero je značilno:

- da razkriva dejstva, ki jih želijo posamezniki ali institucije prikriti;
- da so ta dejstva za družbo relativno velikega pomena;
- da novinar zavestno načrtuje preiskavo;

- da novinar med preiskavo uporablja posebne tehnike in metode (Šuen, 1994: 25).

5.2.1 Razkriti prikrito

Pogoj o razkritju dejstev, ki jih želijo posamezniki ali institucije prikriti, je bil v primeru afere RK izpolnjen. V pogledu samih nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti lahko ugotovimo, da so bile nepravilnosti ugotovljene po normativni poti (glej Revizijsko poročilo).

Za mnoge domnevne nepravilnosti pa bo sodni epilog znan po razpletu dogodkov po ovadbah, ki so jih ljubljanskemu tožilstvu podali kriminalisti zoper nekatere odgovorne osebe, povezane z Rdečim križem in z njim povezanimi družbami (glej vir 14).

Z oziroma na zahtevo prvega pogoja, ki mora biti izpolnjen, da je novinarsko upovedovanje označeno kot preiskovalno novinarstvo, sem našla v zgodbi z naslovom »Špekulant ali nesposobnež« (glej vir 1)? Navedbe, da je RKS preko Slorka, d. d., posodil denar podjetju Konta in da je vračilo denarja težko pričakovati. Gre za podatek, ki bi ga Rdeči križ prav gotovo rad prikriji javnosti, saj RKS ni registriran za posle posojanja denarja.

Bolj od pravnega vidika posojanja pa je vzrok za prikriivanje posojil dejstvo, da javnost takega prelivanja denarja iz humanitarne organizacije v poslovno sfero verjetno ne bi sprejela s simpatijami. Šurla navaja podatke, ki jih je pridobil v pogovoru z generalnim sekretarjem RKS in navaja tudi: »Jelenič¹⁴ ni hotel pojasniti, prav tako je zamolčal podatek, koliko denarja so izgubili v Konti in kako bo to vplivalo na Rdeči križ. Je pa priznal, da so tudi v podjetju Slork, ki je v stoddstotni lasti humanitarne organizacije, Kirnu¹⁵ posojali denar« (vir 1).

Navedeno navaja na zaključek, da so obstajala dejstva, ki so jih posamezniki na vodilnem položaju v RKS ali sama organizacija želeli prikriti.

¹⁴ V času afere generalni sekretar RKS.

¹⁵ V času afere lastnik Konte, d. o. o., podjetja , ki si je denar izposojalo v več humanitarnih organizacijah, največ v RKS.

5.2.2 Dejstva relativno velikega pomena

Drugi pogoj o relativno velikem pomenu razkritja v humanitarni organizaciji je bil prav tako izpolnjen, saj je delovanje Rdečega križa brez dvoma velikega pomena za državo in državljane (glej Zakon o rdečem križu 1993). Razkritje pa ni velikega pomena zgolj zaradi zakonsko opredeljenih nalog te humanitarne organizacije, javnih pooblastil, ki jih preko zakona o RK država daje tej humanitarni organizaciji, sredstev, s katerimi država sofinancira dejavnosti RK, pač pa predvsem z vidika sredstev, ki jih v različnih dobrodelnih akcijah državljani z dobrimi željami in prostovoljno poklanjajo Rdečemu križu.

Razkritje je toliko večjega pomena tudi s stališča uspešnosti organiziranja krvodajalcev v Sloveniji. Afera RK bi namreč lahko nepopravljivo vplivala tudi na to javno pooblastilo, ki ga RKS ima (glej Zakon o rdečem križu 1993).

Že manjši premiki na področju krvodajalstva bi lahko bistveno vplivali na preskrbo slovenskega zdravstva s krvjo.¹⁶

Neizmerljivo velikega pomena pa je izguba ugleda te organizacije, ki vpliva na spremembo oziroma izgubo določenih vrednot družbe. V obdobju tako imenovane tranzicije se je precej vrednot, ki se nanašajo na odnos »človek človeku človek«, izgubilo na račun nove »vrednote«, dobička. Ta nova nevrednota ustvarja v družbi občutek, da ljudje ob skrbi tudi za druge izgublajo. Naloga humanitarnih organizacij, kakršen je tudi Rdeči križ, je v preseganju teh antivrednot in utrjevanju humanih prepričanj in dejanj. Izgubljen ugled humanitarne organizacije pa daje slutiti posledični vpliv na krepitev antivrednot tipa »denar, vsega vladar«.

Kredibilnost tako poznane in velike humanitarne organizacije kot je Rdeči križ je dejstvo, ki je ne le relativno velikega pomena za neko družbo, pač pa dejstvo izjemnega pomena, ki ga je nemogoče meriti dokler kredibilnost obstaja, nemogoče je izmeriti tudi posledice izgube.

¹⁶ Rdeči križ je organizator krvodajalstva na principu prostovoljnosti, brezplačnosti in anonimnosti in preko organiziranja krvodajalskih akcij pomaga zagotavljati potrebno kri za slovensko zdravstvo. Pogoj za nemoteno preskrbo z zdravno in varno krvjo v Sloveniji je 5 % slovenskega prebivalstva, ki so krvodajalci.

Brez dvoma pa je izguba kredibilnosti največje humanitarne organizacije vplivala tudi na izgubo ugleda vsem humanitarnim organizacijam in vsem prizadevanjem formalnih in neformalnih skupin, združenj, posameznikov v humanitarnem delovanju družbe.

5.2.3 Zavestno načrtovana preiskava

Tretji pogoj je potrebno omejiti na pisanje zgodbe o RK v tedniku Mag.

Po pregledu predvsem začetnih zgodb o RK ni mogoče trditi, da je bilo razkrivanje prikritega v zvezi z afero RK načrtovano. Razkritja so se pojavila kot stranski proizvod neke druge preiskovane zgodbe. Z veliko verjetnostjo pa je bilo načrtovanje nadaljevanja razkritij prvih informacij o nepravilnostih oz. domnevnih nepravilnostih v humanitarni organizaciji v ospredju. Prva razkritja nepravilnosti oz. domnevnih nepravilnosti so bila namreč le majhen del kasneje odkritega.

Pri pregledovanju prve zgodbe (glej vir 1), v kateri se pojavlja Rdeči križ Slovenije v luči spornega posojanja denarja, sem ugotovila, da se celotna zgodba nanaša in vrti okrog »preiskave« povsem druge organizacije in posameznika. Iz upovedovanja in objavljenih fotografij ter nenazadnje že iz naslova: »Špekulant ali nesposobnež«¹⁷ je vidno, da je avtor opisoval nečedno početje Sreča Kirna, lastnika Konte, d. o. o.

Omenjenemu poslovnemu je pripisal številne tako poslovne kot tudi zasebne nepravilnosti. Rdeči križ Slovenije se v upovedovanju pojavlja kot dokazna in obremenilna ilustracija za tvegano posojanje denarja, tako kot tudi še dve drugi humanitarne organizaciji.

V točki preiskave, ki jo novinar načrtuje, se po mnenju Mance Košir, loči današnje slovensko aferaško raziskovalno novinarstvo od tujih vzorov (glej Košir, 1994: 13). Meni tudi: »Tuji preiskovalni novinarji sami s pomočjo svojih virov informacij, ki praviloma niso uradni, pridejo na sled primerom, ki jih bodo obdelali. Podatkov jim ne pošiljajo uradni viri, niso predvsem uradni viri tisti, ki bi s svojimi interpretacijami oblikovali novinarsko zgodbo. Na Slovenskem se danes dogaja prav to« (Košir v Šuen, 1994: 13-14).

¹⁷ Naslov »Špekulant ali nesposobnež« se nanaša na Sreča Kirna, lastnika Konte, d. o. o.

V Magovi zgodbi o Rdečem križu bi težko našli uradne vire, uradne informacije ali njihove interpretacije. Prej nasprotno.

Po pregledovanju ubesedenega bi prej lahko trdili, da so uradni viri zavirali raziskovanje oziroma odlašali z reakcijami. Temu delno lahko pripišemo tudi pozno reakcijo na razkritja pri nekaterih tiskanih medijih, predvsem v Delu. Kar zadeva uradne vire in ugotavljanje Koširjeve, da se slovensko raziskovalno novinarstvo, ki ga označuje kot aferaško, loči od tujih vzorov, je treba nujno poudariti časovni razkorak od Šuenovega Preiskovalnega novinarstva do danes. V sami zgodbi o Rdečem križu v Magu je baje novinarstva, kot imenuje to novinarstvo Koširjeva (prav tam, 14), malo. Dosti več je navedb, pri katerih se avtor sklicuje na vir ali dokumente, tudi take in predvsem take, ki jih je pridobil pri raziskovalnem delu.

5.2.4 Uporabljene tehnike in metode

Četrti pogoj je bil glede na pisanje v Magu in Dnevniku izpolnjen, delno tudi v dnevniku Večer in Delo, saj so se vrstili novi in novi podatki skozi skorajda dva meseca, ki so prihajali do novinarjev po različnih poteh, tudi s pomočjo posebnih tehnik in metod. O uporabi posebnih tehnik in metod je na samem začetku afere RK pri Šurli težko govoriti, saj je evidentno, da je preiskoval povsem drugo dogajanje.

Vendar pa pozorno branje daje slutiti, da je uporabljal nekaj tehnik in metod, ki jih kot preiskovalne tehnike in metode opredeljuje Šuen (glej Šuen, 1994: 27). Njegov vir za zgodbo o Konti¹⁸ je bila v Konti odpuščena oseba, ki je o nepravilnostih obvestila novinarja Šurlo zaradi razočaranja nad izgubo službe in ta oseba naj bi bila po trditvah Šurle (osebni pogovor) prisotna pri finančnih transakcijah ob posojanju denarja in kasnejšem domnevnem uničenju dokumentov o posojilih. Torej je vir za glavno zgodbo domnevno isti kot za spremljajoče odkrivanje nepravilnosti pri poslovanju RKS.

Obveščevalna mreža je delno obstajala, saj se pojavljajo podatki o Rdečem križu, Slorku, in ALSlorku, ki so bili, kar je razvidno iz kasnejših zapisnikov glavnega odbora RKS in nadzornega odbora, povsem ali delno, neznani tudi članom ali večini članov teh organov.

¹⁸ Denar sta posojala tudi Unicef in Sklad za izgradnjo pediatrične klinike v Ljubljani.

Še o virih: Anderson in Benjaminson razvrščata vire, ki novinarjem dajejo koristne informacije v nekaj tipov:

- poštenjaki,
- tisti, ki razkrivajo sodelavčeve nepravilnosti iz maščevanja,
- opravljivci,
- stalni obveščevalci,
- tisti, ki medije obveščajo iz lastne koristi,
- razni gobezdači in
- čudaki (glej Šuen, 1994: 32).

Vire, ki so novinarju Šurli sporočali podatke o RKS v prvem zaletu do sredine januarja 2002, bi težko uvrstila v katero od naštetih skupin. Menim, da je bil prvi vir sestavljen iz prvih dveh, torej poštenjaka in tistega, ki razkriva nepravilnosti iz maščevanja, čeprav bi težko združili nezdružljivo. Poštenost in maščevanje praviloma ne hodita z roko v roki.

Kar zadeva »informatorje« v obdobju, ko je afera že kulminirala, pa je iz pisanja v Magu (glej vir 5, vir 12 in vir 13) razvidno, da se je avtor posluževal pregledovanja zemljiške knjige, pregledovanja sodnega registra podjetij in še nekaterih drugih lažje ali težje dostopnih zbirk podatkov. Iz pisanja je mogoče sklepati tudi o uporabi navedb, informacij, prišepetov tistih virov, ki so obveščali zaradi lastne koristi. Ne gre namreč spregledati dejstev, kot so javni razpis za prodajo medicinskega pripomočka, kjer RKS kandidira z izjemno nizko ceno, pogodba z mestom Ljubljana o nakupu oz. prodaji tako imenovane Mostovne v lasti RKS, pridobitev zemljišča v Ljubljani ob Kliničnem centru, po mnenju mnogih ene najboljših lokacij za izgradnjo parkirne hiše. Ob vseh teh dejstvih bi verjetno mnogi tudi kaj izgubili ali pa vsaj ne pridobili. O tem kot o vzrokih za »padec generalnega sekretarja« govori tudi Mirko Jelenič sam v Nedeljskem dnevniku 14. julija 2002, ko pravi:

Gre za 20 000 kvadratnih metrov zemljišč v vrednosti 300 milijonov tolarjev, s katerimi so resno računali nekateri krogi Mestne občine Ljubljana in zato hoteli prepričati, da bi Mostovna zemljišče podarila RKS. Sodu pa je izbila dno prijava našega hčerinskega podjetja Slork na razpis ZZZS o dobavi plenice. To je bolj povod za odkrit

napad na RKS, v katerega so se vključili nekateri mediji. Orgnizatorji rušenja RKS in mene so z anonomnim pismom medijem, tožilstvu, policiji in tako naprej novembra 2001 sprožili vse topove za mojo »likvidacijo«. Postal sem preveč moteč, in če bi še naprej izvajal zastavljene programe, bi bili njihovi interesi onemogočeni. Panika pa je nastala, ko so jeseni ugotovili, da se mi mandat ne izteče marca 2002, ampak šele leta 2003. Niso mogli dopustiti, da bi še eno leto vodil RKS in uresničil večino projektov, za katere so bili zainteresirani oni (Vončina, 2002: 16).

Navedeno daje slutiti, da so med viri, ki so novinarjem pomagali in »pomagali« pri raziskavi dogajanja znotraj RKS, bili tudi »tisti, ki medije obveščajo iz lastne koristi« kot jih imenuje Šuen (glej Šuen, 1994: 32).

Šuen med viri ne omenja tistih, ki so akterji »zlorab«, ki jih novinar v preiskovalni zgodbi odkriva. Zato je toliko bolj zanimivo, da bi nekateri novinarji ob obravnavi preiskovalnega novinarstva še vedno želeli dobiti informacije pri domnevnemu krivcu zlorabe. Tako na primer Zgaga (dostopno na internetu: Res vemo, kaj je raziskovalno novinarstvo?) pravi, da se način novinarske raziskave nakazuje s tem, da so predmet raziskave, kot preiskavo imenuje, tisti, ki imajo moč in zlorablajo, šibkejši oziroma zlorabljeni pa želijo, da javnost izve o zlorabi in pričakujejo kazen (glej Zgaga, <http://mediawatch.ljudmila.org>). Zgaga nadalje ugotavlja, da je težko pridobiti informacije od ljudi z družbeno močjo, saj hočejo zlorabo prikriti, interes zlorabljene pa je nasproten. (prav tam) Tako razvrščanje močnih in slabih proti šibkim in dobrim močno poenostavljeno postavlja stvari le v dve skrajnosti. Iz povedanega je mogoče tudi sklepati, da šibki in zlorabljeni predstavljajo vir informacij preiskovalnemu novinarju. Zgaga povsem zanemari možnost, da je lahko tudi vir neverodostojen, ali podleže osebnim koristim. Kar zadeva trditev, da zlorablajo tisti z močjo, zlorabljeni pa so šibkejši, bi trditev tudi upala označiti za preenostavno, preveč splošno.

Med tehnikami in metodami za preiskavo v aferi Rdeči križ omenjam še eno, ki jo je mogoče izluščiti iz dostopnih virov. Gre za povezave med novinarji različnih medijev, tudi konkurenčnih. V primeru afere Rdeči križ je bila taka povezava izrazito prisotna. Res je začetek afere slonel le na enem od časopisov, na Magu.

Zgodba pa se je razmahnila, dobila razsežnosti in nove informacije in nova odkritja in domnevna odkritja šele, ko so zgodbo vzeli za svojo tudi novinarji drugih medijev.

Televizijska novinarka Petra Kerčmar v prispevku Vloga medijev pri aferi Rdeči križ (glej Kerčmar, <http://mediawatch.ljudmila.org>) v opisovanju dogajanja med drugim tudi pravi: »Nepravilnosti ni bilo mogoče več prikriti. V tej aferi smo novinarji med seboj zelo veliko sodelovali. Nekdo je nekaj razkril tu, drugi nekaj tam, to smo povezali in izid je bil takšen, da nepravilnosti ni bilo mogoče več prikriti« (Kerčmar, <http://mediawatch.ljudmila.org>)

5.3 Struktura

Koširjeva govori o še eni značilnosti, ki mora biti zaznana v zgodbi, ki jo opredeljujemo kot preiskovalno novinarstvo: »da je besedilo napisano v značilni strukturi in stilu« (Košir 1994: 11).

Značilnost je pri pregledu pisanja o aferi RK izpolnjena predvsem pri Magu. Novinar Šurla je zgodbo o nepravilnostih in domnevnih nepravilnostih v RKS pisal enostavno, razumljivo, logično in zanimivo, kar naj bi bila, kot to navaja Koširjeva (glej prav tam, 14), značilnost strukture in stila preiskovalnega novinarstva. Objavljeni prispevki novinarja Šurle niso imeli ene oblike ali žanra, skupaj pa tvorijo zgodbo, ki jo novinar pripoveduje. Akcijski zaplet obstaja, organiziran je okrog problema, odkriva prekrške in išče krivce (prav tam, 15). Tudi zveza, ki jo Koširjeva (prav tam, 16) navede kot Kdo-s-kom-kaj-zakaj je podana v konkretni zgodbi v Magu (glej vir 15). Sama zveza kdo-s-kom-kaj-zakaj je grafično prikazana, kot humanitarna hobotnica, saj sta le to okrog Rdečega križa domnevno spletla Jelenič in Kirn. V grafičnem prikazu avtorja M. Smukavca so nazorno razvidne lovke podjetji, bank, skladov, posameznikov, ki so kot povezane osebe prejeli in dajali denar.

5.4 Preiskovalno vizavi aferiško po Poler Kovačičevi

Poler Kovačičeva navaja pogoje, ki opredeljujejo verodostojno preiskovalno novinarstvo in ga postavljajo vizavi aferiško in senzacionalistično naravnane množičnosporočanskega diskurza oziroma postavlja verodostojno preiskovalno novinarstvo nasproti aferištvu (glej Poler Kovačič, 2003: 207-228). Navaja šest točk, v katerih odgovarja na vprašanje, ki si ga zastavlja: »Kako torej razlikovati verodostojno preiskovalno novinarstvo od aferiško in

senzacionalistično naravnane množično sporočanje diskurza« (Poler Kovačič, 2003: 207-228)? Navaja šest točk in opredeli verodostojno preiskovalno novinarstvo nasproti aferastvu.

1. Za preiskovalno novinarstvo je temeljna norma resničnosti, aferastvo pa primarno ni zavezano tej normi, ampak je bistvena (pri pričakovanju čim bolj dobičkonosna) medijska objava, ne glede na resničnost in verodostojnost informacij.
2. Preiskovalni novinar preiskavo zavestno načrtuje, aktivno preiskuje okolico in preverja informacije, vprašanje je njegovo temeljno orodje. Za aferasti diskurz je značilno pomanjkljivo preverjanje informacij, odsotnost novinarskih vprašanj in nekritično sprejemanje preiskav, ki jih namesto novinarja opravljajo drugi subjekti.
3. Za preiskovalno novinarstvo je bistvena argumentacija, utemeljenost obtoževanja, torej novinarski dokazi in navedeni viri. Aferasti sporočanje pogosto ni ali je pomanjkljivo utemeljeno, manjkajo dokazi upovedanega, viri informacij v besedilu niso prepoznavni, novinar se sklicuje na govorce.
4. Preiskovalno novinarstvo si prizadeva za uravnoteženost sporočanja, sklicevanje na čim več ustreznih virov, ne samo uradnih. Aferasti sporočanje je neuravnoteženo, pogosto predstavlja le eno stran zgodbe, uporablja vire, ki jo potrjujejo, viri informacij bodisi niso navedeni ali pa so zgolj uradni viri.
5. Preiskovalno novinarstvo dosledno spoštuje domnevno nedolžnost, aferaste zgodbe pa domnevne akterje svojih zgodb prikazujejo kot storilce oziroma krivce.
6. Preiskovalno novinarstvo teži k čim manjši pristranskosti. Aferastvo temelji na odkriti pristranskosti, vnaprejšnjem prepričanju, pričakovanjih in stereotipih, v skladu s katerimi si »ustvarja« dokaze, ki postanejo ogrodje njegovega konstrukta (glej Poler–Kovačič, 2003: 207-228).

5.4.1 Resničnost

Z oziroma na znana dejstva, vložene ovadbe in ugotovitve računskega sodišča je resničnost preiskovanih zgodb o nepravilnostih in domnevnih nepravilnostih na RKS potrjena v številnih primerih (glej poročilo računskega sodišča). S tega stališča lahko ugotovimo, da je bila resničnost kot pogoj za verodostojno novinarsko preiskavo v primeru afere RK ob analizi objav v Magu izpolnjena v večjem delu očitanih nepravilnosti. Na to tezo navaja tudi dejstvo, da se je preiskava v Magu začela zaradi domnevnih nepravilnosti v neki drugi zgodbi in nadaljevala z zgodbo o RKS zaradi podatkov o nepravilnostih in sumu na domnevne nepravilnosti, do katerih se je novinar Šurla dokopal med samo preiskavo. Tezo potrjuje tudi oklevanje drugih tiskanih medijev, ki so relativno pozno posegli po tej temi. Ni pa mogoče trditi, da so bile v samem razvoju afere RK kasnejše zgodbe zavezane samo resničnosti in verodostojnosti. V novinarskem upovedovanju je namreč mnogo površnih, nepreverjenih pa tudi neresničnih trditev.

Predvsem se nanašajo na posploševanje in obtoževanje vseh v Rdečem križu Slovenije, kako so razkošno in uživaško preživljali seminarske dneve na Debelem rtiču na račun svoje organizacije. Navedbe niso podkrepljene; razen z »govorilo se je« oziroma z »naši viri iz nekaterih območnih združenj po Sloveniji pripovedujejo« (glej vir 16).

Drobnih neresnic, seveda ne drobnih tudi za prizadete, je kar nekaj. Pod naslovom Plantažniki se je novinarju Šurlu zapisalo, da je posle na Rdečem križu Slovenije dejansko vodila Jeleničeva namestnica Neva Petek, ki se je, ko je postalo vroče, umaknila (glej vir 17). Obtoževanje namestnice ne gre v kontekst z novinarjevimi trditvami v vseh drugih novinarskih prispevkih, kjer poskuša dokazati in dokazuje »samodržstvo« generalnega sekretarja. Novinar tudi trdi: »Če je imel kdo kaj proti ali če je preveč odpiral usta, so ga kmalu utišali. Sekretarje območnih združenj so držali v šahu z grožnjami z delavsko knjižico, na centrali pa je pod taktirko ene ali druge kobre¹⁹ vladalo posebno razpoloženje«²⁰ (glej vir 17).

¹⁹ Žaljivka, ki so jo nekateri uporabljali za pomočnici generalnega sekretarja.

²⁰ Avtorica je kot ena od 56 sekretark stanje videla v povsem drugačni luči, v luči dokaj prijetnega in konstruktivnega sodelovanja z namestnicama in generalnim sekretarjem. Grožnji z delavsko knjižico pa bi se zlahka uprla s pravnimi sredstvi, saj so območna združenja pri kadrovskih zadevah samostojna in neodvisna od RKS.

Kljub že ugotovljenim dejstvom, da so bile v poslovanju Rdečega križa Slovenije storjene nepravilnosti in da gre v postopku pred pravosodjem še za obtožbe številnih prekrškov in kaznivih dejanj, je treba reči, da se je, predvsem v pisanju revije Mag, o aferi Rdeči križ pojavljalo precejšnje število nesresnic, ki niso vplivale na jasnost in preglednost dogajanja. So pa te neresnice v precejšnji meri naredile samo zgodbo o Rdečem križu in njegovih zaposlenih bolj »pikantno«, jo oddaljile od dobrega preiskovalnega novinarstva in približale aferastvu.

5.4.2 Načrtovanje

O zahtevi po zavestnem načrtovanju preiskave sem podrobneje pisala na podlagi analize pisanja v reviji Mag že pod točko 5. 2. 1. Dodala bi le ugotovitev, da v analizi serije prispevkov nisem zasledila dosti argumentov, da bi lahko menila, da je bilo preverjanje informacij pomanjkljivo, vsaj ne v ključnih in ne v večini obtoževanj, prav tako ni zaslediti nekritičnega sprejemanja preiskav drugih subjektov.

V pogovoru z novinarjem Šurlo, ki mi je zatrdil, da so se po prvi objavi v Magu informacije »lepile« na zgodbo iz vseh mogočih virov in nevirov, po različnih, predvsem anonimnih, poteh in da je sama zgodba dobila značilnosti snežne kepe, valeče se po hribu.

V tej valeči se in vedno večji snežni kepi, kot jo je omenjal Šurlo, je videl več težav kot prednosti, saj je bilo preverjanje in dokazovanje težavno, poplava informacij pa prehuda, da bi jo obvladoval. Zato je večino anonimnih sporočil enostavno izključil iz svoje preiskave.²¹

Ob pregledovanju pisanja bi temu lahko le delno pritrdila, v glavnem v ključnih elementih zgodbe in v zvezi s ključnimi očitani nepravilnosti in domnevnih nepravilnosti.

²¹ Pogovor avtorice z novinarjem Šurlo.

Uravnoteženost pa vsekakor ne spremlja vsega upovedovanja o aferi Rdeči križ. V celotnem prerezu povedanega je mogoče zaslutiti tudi težnjo po »cilju, ki bo opravičil sredstva za njegovo dosego«.

Tu pa nedvomno že trčimo ob vprašanje vrdnot in povezava le-teh z doseganjem cilja in za vsako ceno razkriti prikrito. Generalni sekretar RKS, Mirko Jelenič, glavna figura afere RK je sredstva za dosego cilja, profitno dejavnost in posojanje denarja opravičeval v enem od intervjujev: »Res pa je, da zakon o društvih ne govori o tem in da je to praznina, ki smo jo izkoristili. Zato pa tudi dajali toliko pomoči. Samo v projekt Debeli rtič smo vložili 2 milijardi tolarjev. Od kod bi jih sicer dobili? Brez pridobitne dejavnosti bi bil Rdeči križ to, kar je bil pred dvajsetimi ali petindvajsetimi leti« (Vončina, 2002: 16). Se je težnja po »spornih« sredstvih, ki opravičujejo cilj, pojavljala tudi na strani tistih, ki so v interesu javnosti razkrivali prikrito? Časovni odmik od afere RK bo gotovo pokazal še več plati dogajanja. Ena od plati pa se je pokazala že kmalu po začetku urejanja stanja znotraj RKS. Ob začetku dela novega vodstva, tako novega predsednika kot tudi generalne sekretarke, se v reviji Mag pojavi nova različica afere RK, povezana z novim vodstvom. Že sama fotografija novih vodilnih, Janka Predana in Tatje Kostnapfel kaže, da belo-črna slika v aferi nikakor ni samo belo-črna. Oba nova vodilna namreč sedita pod znakom Rdečega križa in uokvirjeno fotografijo Mirka Jeleniča. Ta fotomontaža bi lahko kazala na izredno močno prepričanje o sredstvih, ki opravičujejo cilj ali pa na cilj, ki je povsem nekaj drugega od cilja »razkriti prikrito«. Musek trdi, da bolj ko cilj opravičuje sredstva, bolj sredstva spreminjajo cilje v svoja nasprotja in ugotavlja, da pogosto pozabljamo, da lahko nekatera sredstva pomenijo kršitev prav tistih ciljev. Bolj kot cilji opravičujejo sredstva, hujše so posledice (glej Musek, 2000: 313).

5.4.3 Argumenti

Bistvenemu, argumentaciji je v nizu prispevkov o aferi RK v Magu zadoščeno.

Manjkali niso številni dokazi upovedanega, novinar se v bistvenih elementih zgodbe ni skliceval na govorice. V delih zgodbe pa jih je žal tudi uporabil. Temu sem se bolj posvetila v poglavju o etiki.

5.4.4 Uravnoveženost

V točki opredelitve preiskovalno novinarstvo nasproti aferastvo lahko na podlagi analize pisanja v reviji Mag ugotovim, da je bil izpolnjen pogoj, da je bilo pisanje uravnoveženo, da so bili uporabljeni različni viri, ne le uradni in predvsem neuradni. Novinarski dokazi so bili predstavljeni, viri so bili navedeni, razen v primerih, ko je novinar poudaril, da vir ne želi biti imenovan (glej vir 1).

Vse premalo kritičnosti do načrtovanja preiskave pa je novinar Šurla pokazal pri preverjanju informacij, ki jih je prejemal iz od nekaterih vodilnih, predvsem predsednikov in sekretarjev območnih združenj Rdečega križa. Novinar je po mojem prepričanju v sprejemanju teh informacij v precejšnji meri podlegel interesom nekaterih območnih združenj, ki so imela svoje zamere do Mirja 19. Zdi se, da je novinar Šurla v nekaterih podrobnostih vede ali nevede postal predmet manipulacije nekaterih virov znotraj Rdečega križa kot celote.

5.4.5 Spoštovanje nedolžnosti

Kar zadeva dosledno spoštovanje domnevne nedolžnosti, ki opredeljuje preiskovalno novinarstvo, nespoštovanje nedolžnosti pa je značilnost aferastva, sem ob analizi pisanja v Magu žal ugotavljala nespoštovanje domnevne nedolžnosti. V tej točki bi lahko zgodbe o aferi RK opredelila kot aferastvo. Vnaprejšnjega obsojanja je bilo veliko, domnevne nepravilnosti pa v večini primerov opredeljene kot nepravilnosti.

5.4.6 Nepristranskost

O pristranskosti novinarja Šurle oziroma objavljenih prispevkov v reviji Mag bi težko našla dokaze kot tudi protidokaze. Za ugotavljanje tega pogoja bi potrebovala predvsem drugačne vrste informacij, zaprte in skrite. Kar pa zadeva odkrito pristranskost sem mnenja, da je bila

prisotna, vendar v manjši meri, kot sem sprva pričakovala. Težko pa bi trdila, da v Magu ni bilo stereotipov, vnaprejšnjih prepričanj in pričakovanj.²²

Tako Markeš, ko govori o hitrosti, s katero so mediji reagirali na govornice, ki so zadevale direktorja policije Pogorevca in začetnem molku o Rdečem križu pravi, da mediji v primeru kakeršen je bil Pogorevčev, v trenutku vedo kaj jim je storiti in nadaljuje: »v resnično pomembnih zadevah pa za premislek potrebujejo ogromno dodatnega časa in motivacije, verjetno pa tudi neformalnih političnih posvetov« (vir 4).

Nepriustranskosti tudi ni v prid opis plošče na novem hotelu na Debelem rtiču, v zvezi s katero Šurla pravi: »Na hotelu je vzdana plošča iz marmorja, na njej je naveden datum začetka gradnje (17. januar 1999), piše še, da so ga gradili s humanitarno akcijo Zidak dobre volje, z zlatimi črkami pa je napisano ime predsednika republike Milana Kučana« (vir 16).

5.5 Novinarska etika v aferi Rdeči križ

V poplavi novinarskih prispevkov o dogajanju na Rdečem križu Slovenije se je bilo najtežje prebijati skozi dilemo: etično ali neetično. Zato se v diplomskem delu tudi v tem segmentu omejujem na pisanje v Magu in dajem prednost resnici in zasebnosti. Kar zadeva resnico je v upovedovanju v Magu prav gotovo, kot so kasnejši dogodki tudi potrdili, mnogo resnice. Nekaj informacij pa ni mogoče označiti za take, še posebno tiste, ki posegajo na področje zasebnega. Za primer sem izbrala zgodbo Plantažniki (glej vir 17) in navajanja o povezavi družinskih članov ene od namestnic generalnega sekretarja z nečednimi posli.

Navajanja, da je mož ene od namestnic za svojo zasebno dejavnost, tiskarstvo, sklepal posle z RKS, namreč ne držijo. Kasneje je bila informacija ovržena, (glej vir A5) vendar novinar Šurla ni niti priznal niti popravil zagrešenega. Mož ene od namestnic je za Rdeči križ Slovenije v enem primeru tiskal plakate, vendar ne kot plačan posel, pač pa donatorsko (glej pismo Neve Petek). Kot drugo etično sporno pa navajam prav tako pisanje Šurle v Magu, kjer pravi:

²² Predvsem v smislu »vse, kar je povezano z Rdečim križem je, če že ne skorumpirano in pokvarjeno, pa vsaj sumljivo«. (opomba avtorice)

Novi objekt²³ je postal glavno zbirališče organov Rdečega križa na sejah. Po burnih sestankih ponavadi sledijo pojedine pozno v noč.

Naši viri iz nekaterih območnih združenj RK po Sloveniji pripovedujejo, da se mize pod težo dobrot kar šibijo (Jeleniču gredo najbolj v slast škampi, ki jih poplakne z vrhunskim vinom – seveda vse te pojedine, ki rade spominjajo na skupinske orgije, pokrijejo iz finančnih sredstev RK), funkcionarjem pa se za nameček po napornih posvetovanjih zahoče še sproščujoče masaže (vir 16).

V tem primeru gre za nedvomno etično močno sporno novinarsko prikazovanje dogajanja. Z etičnega vidika je zelo sporna tudi oznaka družabnega srečanja kolegov po opravljenem delu kot orgija, saj se je takih srečanj udeleževalo preko sto sekretarjev in predsednikov iz vse Slovenije, ki jim je navajanje povzročilo veliko moralne škode.²⁴

Trdim, da bi sama preiskovalna zgodba o Rdečem križu v ničemer ne izgubila, v koliko bi novinar Šurla take informacije, ki so mu bile sporočene pod oznako »govori se«, izpustil. Ne le to, kredibilnost navajanja nepravilnosti in spornih dejanj bi bila mnogo višja.

Kar zadeva kršitve novinarske etike me v pisanju niso pritegnile kršitve, ki se nanašajo na pravna pravila, norme, ki med seboj tvorijo, kot pravi Pavčnik: »enoten, med seboj usklajen pravni sistem« (Pavčnik, 2001: 238). Za kršitve novinarske etike na področju pravic, ki jih državljanom zagotavljajo ustava in zakon, bodo prizadeti lahko našli »pravico« na sodišču. Gre za akterje, ki v pogledu ranljivosti ne sodijo med ljudi, ki bi jih lahko uvrstili med »posebej ranljivo populacijo« ali kot to imenuje Kodeks slovenskih novinarjev v 20. členu, med posameznike, ki so vajeni medijske pozornosti (Kodeks slovenskih novinarjev, 2002). Seveda ni mogoče zagovarjati kršitev nobenih, ne normativno postavljenih ne etičnih pravil, pa naj gre za kogarkoli. Vendar so v konkretni temi zanimivejše kršitve ali boljše etične dileme, ki se pojavljajo ob posluhu za odtenke. Pavčnik govori (2001: 239) o morali, ki ima posluh za odtenke, ki jih pravo nujno spregleduje. Menim, da nima le morala, ampak tudi

²³ Mišljen je hotelski objekt v mladinskem zdravilišču na Debelem rtiču.

²⁴ Avtorica diplomskega dela se je v zadnjih petih letih sama udeležila večine strokovnih posvetov, seminarjev in sestankov na Debelem rtiču in zato ocenjuje tako navajanje kot grobo laž in žalitev za udeležence.

etika kot boj univerzalen pojem, ta posluš za odtenke. Enega teh odtenkov je treba zaznati v Kodeksu slovenskih novinarjev, ki v 20. členu govori o poročanju o javnih osebnostih in tistih, ki želijo dobiti moč in vpliv in kjer kodeks dopušča širšo pravico javnosti do obveščenosti s stališča zasebnost. V zgodbi o RK je šlo tudi za moč in vpliv in se je »kukalo« tudi skozi okna kuhinj in spalnic obtoževanih akterjev. Je to tista širša pravica? Koliko širine bi bilo v upovedovanju zgodbe dovolj za samo zgodbo? To je tisti odtenek, ki zbuja pomisleke in tisti odtenek, ki bi ga moral zaznati tudi ali predvsem preiskovalni novinar. Ob prebiranju zgodb (glej vire) o RK se poraja močan občutek, da je veliko razkrite zasebnosti v funkciji senzacionalizma in povsem odveč s stališča pojasnjevanja zgodbe in odkrivanja prikritega.

Tako menim, da je povsem odveč večkrat omenjana zgodba o plantaži na Filipinih in nepremčninah v ZDA, katerih lastnik naj bi bila zakonca Kirn. Šurla pravi:

Redki, ki so upali spregovoriti, pa še to anonimno, sumijo, da naj bi del denarja Kirn izgubil v nepremičninskih poslih, del pa naj bi spravil v tujino. Nekateri opozarjajo, da zakonca Kirn pogosto potujeta po svetu, največkrat v ZDA, Francijo in celo na Filipine. Zato sumijo, da ima Kirn v teh državah v lasti nepremičnine, na Filipinih pa celo plantažo. Ali je na tem kaj resnice nismo mogli preveriti, saj se Kirn z nami o tem ni želel pogovarjati (vir 1).

Tri mesece kasneje je Šurla plantažo na Filipinih pripisal direktorju Slorka, Jurci: »Jurca je na Hranilno kreditni službi v Kočevju pred leti še delil kredite, zdaj pa ima že svojo plantažo na Filipinih« (vir 17).

6 ZAKLJUČEK

V zaključku bom podala sklepne misli in oceno veljavnosti hipotez. Oceno veljavnosti posameznih izvedenih hipotez in oceno veljavnosti glavne hipoteze bom zaradi boljše preglednosti in razumljivosti podala po točkah.

1. Humanitarne organizacije in predvsem Rdeči križ Slovenije je z afero Rdeči križ postal zanimiv za medije na način, ki ga doslej v naši družbi nismo poznali. Uresničila

se je napoved o drugačnem pristopu do delovanja humanitarnih organizacij, napoved o preiskavah, ki bodo z razvojem kapitalističnega gospodarstva postale še kako pomembne (glej Šuen, 1994: 45). Rdeči križ je postal »zanimiv« kot vsaka druga dejavnost ali institucija, kjer se obrača relativno veliko sredstev, predvsem davkoplačevalskih in še posebno donatorskih. Mediji so ob aferi Rdeči križ izgubili distanco do humanitarnih organizacij kot organizacij, dobrih samih po sebi. Vzrok za afero Rdeči križ in preiskovalno novinarstvo, ki se je odvijalo skozi afero, so bile prikrite nepravilnosti v Rdečem križu Slovenije, ki so postale odkrite in očitne. S tem je bil izpolnjen največkrat v literaturi omenjen pogoj preiskovalnega novinarstva: odkriti prikrito. Brez dvoma so se ob nepravilnostih, odkritih v preiskavi dogajanja v in ob Rdečem križu pojavljale tudi stranpoti preiskovalnega novinarstva, zato preiskovalna zgodba ni brez pridiha aferaštva. Med očitanimi nepravilnostmi so se pojavljale tudi take, ki to niso, ali take, ki niso imele podlage v dejstvih, dokumentih in resničnem dogajanju. Ob pisanju o aferi Rdeči križ se je pogosto kršila tudi etika novinarskega dela, predvsem v smislu nepreverjanja točnosti zbranih informacij in nepopravljanjem in nepriznavanjem napak v smislu 1. člena kodeksa slovenskih novinarjev, objavljanju nepotrjenih informacij, o čemer govori kodeks v 3. členu in smislu splošnih etičnih norm, senzacionalističnega in neupravičenega razkrivanja zasebnosti v javnosti kot neodziv na 20. člen Kodeksa slovenskih novinarjev .

Hipotezo, da je afero Rdeči križ posledica nepravilnosti v sami organizaciji, ki so sprožile preiskovalni pristop novinarjev sem potrdila. Vsa druga namigovanja o vzroku za afero, ki so se pojavljala znotraj RK in v javnosti, da je afero produkt politične manipulacije, želje po odstranitvi generalnega sekretarja z mesta, ki ga je zasedal, diskvalifikacije Rdečega križa iz nekaterih finančnih oz. poslovnih interesov in konkurence predvsem v zdravstvu pri pridobivanju poslov na javnih razpisih, pa sem ovrгла, ovrгла v smislu vzroka za afero Rdeči križ, ne pa tudi stranskega dogajanja, ki pa se je verjetno tudi odvijalo. Za samo zgodbo o aferi Rdeči križ to stransko pojavljanje interesov ni pomembno, saj se ne bi moglo odvijati, če bi poslovanje Rdečega križa Slovenije potekalo neoporečno. V tem primeru do afere, kot smo ji bili priča, ne bi prišlo. Še tako močni drugi interesi, bodisi dobičcarski, politični in kadrovski, bi lahko »odnesli« na nek bolj ali manj hrupen način takratnega generalnega sekretarja. Ne bi pa bi mogli sprožiti plazu, ki smo ga pomenovali afero Rdeči križ.

2. Afera Rdeči križ je produkt preiskovalnega novinarstva v reviji Mag in novinarja mag. Silvestra Šurle. Zgodbo je odkril, čeprav je ni načrtoval v vsebini, kot je kasneje izvenela, zgodbo je nadaljeval, s posebnimi metodami novinarske raziskave odkrival nova dejstva in pripeljal z dokumenti, pričevanji in drugimi dokazi o resničnosti svojih trditev do tega, da so zgodbo povzeli tudi drugi mediji ter da dobiva afera svoj epilog. Zagotovo je zgodba o Rdečem križu primer preiskovalnega novinarstva, ki zasluži svojo pozornost. Ima pa tudi svojo značilnost. Solistična akcija Maga in novinarja Šurle se je prelevila po sicer dolgem in pozornost vzbujajočem tiščanju glave v pesek v zgodbo, v kateri so novinarji sodelovali, se dopolnjevali in težili k istemu cilju: do podrobnosti odkriti vse, kar je prikrito.
3. V diplomskem delu sem s kronološkim potekom dokazala, da zgodba na začetku, čeprav podkrepjena z verodostojnimi dokazi, ni bila zanimiva za nekatere dnevnike in tednike. V afero RK so se vključili šele takrat, predvsem Delo in Mladina, ko ni bilo več mogoče spregledovati očitnega. Afera RK pa je ostala nezanimiva za dnevnik Slovenske novice vse do konca.
4. Zgodba o nepravilnostih in domnevnih nepravilnostih v Rdečem križu Slovenije je v zagonu pozno pomladi 2002 pokazala, da so novinarji v zgodbi iskali tudi vedno nove in nove »nepravilnosti«, čeprav zanje ni bilo več ne osnove in ne virov. Objavljene zgodbe dajejo vtis, da se »razkrinkavanje« ne bo ustavilo. V tem obdobju sem zasledila tudi pisanje po načelu: »ko zmanjka krivcev, si jih je potrebno izmisliti«. Zato menim, da povsem brez aferaštva in medijskega linča zgodba ni bila. Nepravilnosti v delu RKS so bile dovolj velik vzrok za »odkriti prikrito«, vse drugo pa daje slutiti, da služi glavnemu namenu, da bi se zgodba čim dlje in čim bolje prodajala.
5. Afera Rdeči križ je nedvomno organizaciji RKS povzročila veliko škode. Kredibilnost humanitarne organizacije je močno upadla, njena prepoznavnost pa se je hkrati s tem povečala. Cinično bi lahko povzela, da velja za to stanje znano reklo: bolje slaba kot nikakršna reklama. Pri škodi, ki jo je afera Rdeči križ povzročila organizaciji, pa je potrebno poudariti, da je vzrok v novinarskem raziskovanju dogajanja na Rdečem križu pri potrditvi moje hipoteze, da so v organizaciji sami z nepravilnostmi povzročili, kar se je dogodilo. Ni otrok, ki je zavpil, cesar je gol, kriv, da je bil cesar v

resnici gol. Potek dogodkov v zvezi s končanjem afere Rdeči križ, pregledovanje dokumentacije s strani poklicanih, kazenske ovadbe pristojnih in drugi ukrepi, ki so sledili pa nakazujejo veliko možnosti, da organizacija sama sebi povrne ugled, ki ga je imela in s tem tudi kredibilnost. Moralno priznanje s strani javnosti pa bo ob priznanju napak in odpravi le-teh povrnjeno. Vsekakor pa ne na kratek rok. Čas za izgubo ugleda ni sorazmeren času za njegovo povrnitev. Afera Rdeči križ je v vseh segmentih predvsem velik opomin vsem humanitarnim organizacijam in vsem tistim, ki prisegajo na svojo nedotakljivost zaradi dobrote same po sebi.

6. Kar zadeva hipotezo, da afera RK ni bila sproducirana na pobudo tako imenovane slovenske politične desnice, »zaščitnice« druge velike dobrodelne organizacije, menim, da se v diplomskem delu jasno pokaže, da je hipoteza potrjena. Tako imenovana desnica je morebiti celo podpirala odkivanje in v nekaterih segmentih napihovanje dejstev, vendar ni jasnih znakov in dokazov za njeno vpletenost v afero. Prej bi lahko trdili obratno, saj je z izgubo ugleda Rdečega križa močno padel ugled vsem humanitarnim organizacijam po populistično večkrat izrečenem »saj tako vsi kradejo«.
7. Ob hipotezi, da so v razvoju afere v zaščito ali proti krivcem in domnevnim krivcem sodelovali lobiji, predvsem iz ekonomskih in drugače pridobitnih namenov, pa se je pri aferi pokazalo, da bistvenega vpliva na začetek in razvoj afere niso imeli. Ni mogoče izključiti domneve, da so nekateri novinarski krogi ali posamezni novinarji za del nepravilnosti vedeli že prej in jih uporabili ob spodbudi svojih »botrov«. Ni tudi mogoče izključiti možnosti, da so nekateri novinarski krogi za nepravilnosti vedeli in jih niso želeli uporabiti, ker so tako želeli drugačni »botri«. Ni tudi mogoče izključiti možnosti vseh vrst manipulacije, tudi z novinarji. Vendar bi bile ali so bile to le obrobne igre glavnega dogajanja. Glavno dogajanje je vsekakor bilo odkritje nepravilnosti in številnih domnevnih nepravilnosti v interesu javnosti. Stranske igre ali zakulisno dogajanje pa je prispevalo, v kolikor je bilo prisotno, le k temu, da je afera dobila razsežnosti ne le razkritih nepravilnosti, temveč tudi globokega pretresa v humanitarni dejavnosti kot celoti.

7 LITERATURA IN VIRI

7.1 Literatura

Comite international Geneve (1996), »Temeljna načela Rdečega križa in Rdečega polmeseca«, Geneve

Erjavec, Karmen, (1999): Novinarska kakovost. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Kaučič, Grad, (2003): Ustavna ureditev Slovenije. GV založba, Ljubljana.

Klanšek, Jelenič, (1996): 130 let Rdečega križa na slovenskem, RKS, Ljubljana.

Kodeks slovenskih novinarjev (2002); dostopno na: <http://www.novinar.com>.

Košir, Manca, (1994): Razkriti prikrito in napisati zgodbo. V Šuen, Matjaž, Preiskovalno novinarstvo, 9 – 17, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Leksikon pravo, (2003). Cankarjeva založba, Ljubljana.

Musek, Janek, (2000): Nova psihološka teorija vrednot, Educy, d. o. o., in Inštitut za psihologijo osebnosti, Ljubljana

Pavčnik, Marijan, (2001): Teorija prava, Cankarjeva založba (zbirka pravna obzorja) Ljubljana

Poler Kovačič, Melita, (2003): Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika. V Teorija in praksa, 2-2003, str. 207-228

Rdeči križ Slovenije, strokovna služba, (2002): Kdo smo, kaj delamo?, RKS, Ljubljana

RKS, (1999): Zgodovina RK V: 55 Obletnica obnove RKS, Glasilo Rdeči križ Slovenije, posebna izdaja, Ljubljana

Slovar slovenskega knjižnega jezika, (1970): Državna založba Slovenije, Ljubljana

Šuen, Matjaž, (1994): Preiskovalno novinarstvo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Vreg, France, (1999): Konflikti, javnost in mediji. V Teorija in praksa, 3-199, str. 425-429

Vreg, France, (2000): Politično komuniciranje in prepričevanje, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

7.2 Viri, dokumentacija, internet

Vir 1: Šurla, S.: Špekulant ali nesposobnež, Mag, 5. 12. 2001

Vir 2: Rankov, S., Vukovič, V.: Ljudska posojilnica RKS, Dnevnik, 7. 2. 2002

Vir 3: Rankov, S.: Dobrodelni in dobrodejni biznis, Dnevnik, 9. 2. 2002

Vir 4: Markeš, J.: Komisar Rex v ozadju, Mag, 6. 2. 2002

Vir 5: Šurla, S.: Dobrodelna razprodaja, Mag, 27. 2. 2002

Vir 6: Rankov, S., Vukovič, V.: Revizorji so pred vrati, Dnevnik, 12. 2. 2002

Vir 7: Rankov, S., Vukovič, V.: Usmeritev je prava, izvedba pa slaba, Dnevnik, 13. 2. 2002

Vir 8: Rankov, S.: Rdeči križ ni pevsko društvo, Dnevnik, 15. 2. 2002

Vir 9: Milakovič T.: Ugled za nespametne posojilne posle, Večer, 13. 2. 2002

Vir 10: b.o.: Prisojni organi o spornem poslovanju podjetja Slork, Dnevnik, 18. 2. 2002

Vir 11: Gačeša, J.: Fiho ni zaprl finančne pipe Rdečemu križu, Delo, 26. 2. 2002

Vir 12: Šurla, S.: Križev pot, Mag, 27. 2. 2002

Vir 13: Šurla, S.: Rdeči križ v parlamentu, Mag, 27. 2. 2002

Vir 14: Milakovič, T.: Ovadeno pošteno delo sekretarja, Večer, 4. 7. 2002

Vir 15: Šurla, S.: Humanitarna hobotnica, Mag, 13. 3. 2002

Vir 16: Šurla, S.: Jeleničev sin v Energoplanu, Mag, 27. 2. 2002

Vir 17: Šurla, S.: Plantažniki, Mag, 13. 3. 2002

Vir 18: Repovž, G.: Veliko posojali, manj izterjali, Delo, 12. 3. 2002

Vir 19: Einspieler Vatovec, V.: Ljudje zadovoljni z delom in vlogo Rdečega križa, Večer, 19. 1. 2002

Vir 20: Rankov, S.: Humana pomoč zasebnikom, Dnevnik, 1. 2. 2002

Vir 21: Trampuš, J.: Črni madež na Rdečem križu, Mladina, 18. 2. 2002

Vir 22: Denar za Debeli rtič je Rdeči križ nakazal RTV, Finance, 19. 2. 2002

Vir 23: Zupančič, M.: Rdeči križ posodil denar podjetju Sreča Kirna, Delo, 13. 2. 2002

Vir A 1: Rdeči križ Slovenije, Pristojni organi bodo strokovno presodili o nepravilnosti poslovanja podjetja SLORK, izjava za javnost, 15. 2. 2002.

Vir A 2: Rdeči križ Slovenije, Sklic izredne generalne skupščine RKS, sporočilo za medije, 11. 3. 2002.

Vir A 3: Na izredni seji glavnega odbora Rdečega križa podprli vodstvo, sporočilo za medije, 12. 2. 2002.

Vir A 4: Rdeči križ Slovenije, Mirko Jelenič ponudil odstop, sporočilo za medije, 27. 2. 2002.

Vir A 5: Petek, Neva (14. 3. 2002): Pismo glavnemu in odgovornemu uredniku revije Mag.

Državni zbor Republike Slovenije (1993), Zakon o Rdečem križu Slovenije, UL RS št. 022-03/92-1/4, Ljubljana.

Kreft, Lev: Lep dan želim, Dnevnik, 1. 6. 2002

Repovž, Grega: Človekoljubnost ni dovolj, Delo, Sobotna priloga, 23. 8. 2003

RKS: 2000, Programi RKS za leto 2001, Ljubljana

RKS: 2003, Poročilo o delu Rdečega križa Slovenije – zveze združenj. 1. 5. 2002-4. 3. 2003, Ljubljana

RKS: 2003, Poročilo o delu Rdečega križa Slovenije 1998-2002, Ljubljana.

RKS: 2003, Revizijsko poročilo o pravilnosti poslovanja Rdečega križa Slovenije v letih 1999, 2000, 2001 v priročniku pogostih vprašanj in odgovorov.

Univerza v Ljubljani (2002), Inštitut za družbene vede, FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Slovenci o Rdečem križu, Ljubljana.

Vončina, Marjana: Zavračam vse očitke, Nedeljski dnevnik, 14. 7. 2002

Kerčmar, Petra: Vloga medijev pri aferi Rdeči križ; dostopno na:

<http://mediawatch.ljudmila.org>.

Zgaga, Blaž: Res vemo, kaj je razsikovalno novinarstvo?; dostopno na:

<http://mediawatch.ljmila.org>.

PRILOGE

Izbor ključnih virov

- vir 1:** Šurla, S.: Špekulant ali nesposobnež, Mag, 5. 12. 2001
- vir 2:** Rankov, S., Vukovič, V.: Ljudska posojilnica RKS, Dnevnik, 7. 2. 2002
- vir 4:** Markeš, J.: Komisar Rex v ozadju, Mag, 6. 2. 2002
- vir 5:** Šurla, S.: Dobrodelna razprodaja, Mag, 27. 2. 2002
- vir 8:** Rankov, S.: Rdeči križ ni pevsko društvo, Dnevnik, 15. 2. 2002
- vir 9:** Milakovič T.: Ugled za nespametne posojilne posle, Večer, 13. 2. 2002
- vir 12:** Šurla, S.: Križev pot, Mag, 27. 2. 2002
- vir 13:** Šurla, S.: Rdeči križ v parlamentu, Mag, 27. 2. 2002
- vir 15:** Šurla, S.: Humanitarna hobotnica, Mag, 13. 3. 2002
- vir 16:** Šurla, S.: Jeleničev sin v Energoplanu, Mag, 27. 2. 2002
- vir 17:** Šurla, S.: Plantažniki, Mag, 13. 3. 2002